

VI. KAPITOLA VZNIK NOVOZÁKONNÍCH SPISŮ

Po všeobecných úvahách o vzniku novozákonních spisů se budeme v této kapitole věnovat jejich jednotlivým skupinám i konkrétním spisům. Musíme se zabývat faktory vzniku jednotlivých spisů a pokusíme se vystihnout jejich literární zvláštnosti a problémy, související s jejich vznikem.

1 Evangelia

Slovo „evangelium“ (řec. *euangelion*) znamená: dobré poselství. V tomto smyslu se ho užívá jak mimo Bibli, tak již ve Starém zákoně.

Jako příklad srv. Iz 52,7: „Jak líbezná je, když po horách jdou nohy toho, jenž poselství nese a ohlašuje pokoj, jenž nese dobré poselství a ohlašuje spásu...“

V době okolo přelomu letopočtů se termínu „evangelium“ užívalo především v souvislosti s popisem důležitých úseků v životě římských císařů. V jednom kalendářním nápisu, objeveném kolem roku 1898 na tržišti maloasijského města Priene z roku 9 př. Kr., stojí o narození Augustově: „Den zrození boha přinesl světu poselství radosti (*euangelia*), která se k němu váží“ (řádka 40–41 nápisu). Také zprávy o nástupu na trůn apod. se označovaly jako evangelium. Právě z této perspektivy je třeba číst L 2,10–11: Narození „Krista, Pána“, „Zachránce“, zvěstují andělé pastýřům jako evangelium. Ve slovním úzu rané církve je „evangelium“ souhrnným výrazem pro kristovskou událost. S tímto pojetím slova „evangelium“ se setkáváme ponejprv u Pavla.

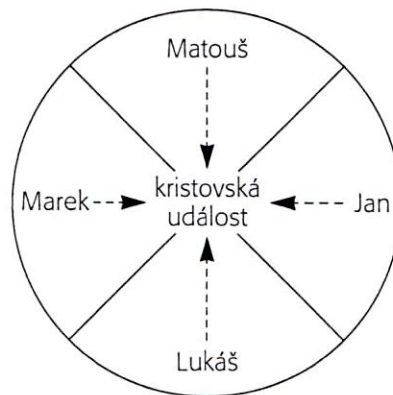
Ř 1,1–4 mluví Pavel o tom, že je „vyvolený ke zvěstování Božího evangelia... o jeho Synu... Ježíši Kristu, našem Pánu“. Srv. mj. i 1K 9,23; 15,1; Ga 1,6; 1,11; 2,2.

Právě s ohledem na novozákonní úzus tohoto pojmu je třeba upřednostňovat překlad „dobré poselství“ před překladem „radostné poselství“. Neboť ve zvěsti kristovské události jsou bezpochyby i takové prvky, které nelze prostě ohodnotit jako „radostné“, avšak se zřetelem na perspektivy, které se tu člověku otevírají, jako „dobré“.

Jediné evangelium ve čtyřech spisech

Sbírka čtyř evangelijních spisů v Novém zákoně neznamená, že jde o čtyři různá poselství. Spíše se jedno poselství o kristovské události vykládá z různých zorných úhlů.

Souvisejí to s rozdílnou situací, ve které jednotliví autoři psali, a s jejich různým vztahem k situaci. Tato různá líčení kristovské události nelze posuzovat jako navzájem se vylučující nebo jako protikladná. Jsou to čtyři vzájemně se doplňující (a tím obohacující) přístupy k osobě, působení a životu Ježíše Krista. Protože plnost kristovské události přesahuje myšlení a řeč jednoho biblického autora, je pluralitní přístup (s rozdílnou formulací a oděný do rozdílného myšlenkového modelu) šancí pro lepší pochopení kristovské události.

Vznik evangelií

Na základě úvodní věty Markova spisu „Počátek evangelia Ježíše Krista, Syna Božího“ (Mk 1,1) se stalo obecné označení poselství o kristovské události též pojmenováním nového literárního druhu. Literární druh „evangelium“ (nebo evangelijní spis) určuje několik komponent. Evangelium není biografií, sestavenou podle objektivních hledisek. Kritériem, které vtisklo ráz těmto spisům, je autorův úmysl vyložit

Ježíšovu osobu a jeho působení z hlediska velikonočního dění, a ukázat tak nosnost kristovské události. Evangelium není jen vzpomínkou, nýbrž zvěstným spisem, formulovaným s úmyslem předat dále víru v Ježíše, který je Kristus.

První zprávy o vzniku čtyř evangelií se zachovaly v textových fragmentech v církvi v 2. století po Kr. Protože tyto tradované zprávy ovlivňovaly až do naší doby rozhodujícím způsobem názor na vznik těchto čtyř spisů, stručně se s nimi v následujících řádcích seznámíme:

Svědectví Papiasovo. Papias byl biskupem v Hierapoli (Frýgie ve střední Malé Asii) v 1. polovině 2. století (narozen okolo 60–70, zemřel po 120–130 po Kr.). Napsal pět knih o „Výkladech slov Páně“, které se již nedochovaly, ale které cituje několik raně křesťanských spisovatelů. Papias v nich předkládá vlastní vyličení Ježíšova působení a odvolává se při tom na dřívější očitě svědky a autory. V této souvislosti dochází i k evangelistům. Jeho odkazy k Mt a Mk cituje Eusebius ve svých Církevních dějinách, a tak se (v této nepřímé formě) zachovaly. Srv. Eusebius, Hist. Eccl. (Církevní dějiny) III 39:

„Marek byl interpret (hermeneutés) Petrův a pečlivě napsal, nač si vzpomněl, leč nikoliv popořádku, co Pán říkal nebo činil. Sám Pána totiž ani neslyšel, ani ho nenásledoval, později však, jak už jsme řekli, následoval Petra. Ten podle potřeby zformuloval své učení, ale ne tak, že by chtěl vytvořit soustavu zpráv o Pánu, takže Marek neudělal žádnou chybu, když napsal o některých věcech tak, jak si na ně vzpomněl. Měl přece v úmyslu jen jedno: nevynechat nebo nezkruslit nic z toho, co slyšel...“

Hermeneutés může znamenat jak „tlumočník“ tak i „vykladač“, takže v případě evangelistovy činnosti přichází v úvahu obojí. Výslovně se říká, že autor nebyl očitým svědkem Ježíšova působení, nýbrž žákem Petrovým (tedy křesťanem druhé generace). Proto také podle Papiasova Mk obsahuje petruskou zvěst. Lze rozpoznat i Papiasův úmysl hájit evangelium, pokud jde o jeho úplnost a Markovo vlastní řazení látky, když je odvozuje od zvláštnosti Petrova postupu.

„Matouš sestavil zprávy v hebrejském jazyce (*hebraidi dialektó*), interpretoval (*hērmeneusen*) je však každý, jak dovedl.“

Papias by mohl mluvit o původně hebrejském (nebo aramejském) textu, který se později různě překládal. Toto pojetí určovalo po staletí bádání o Mt.

Irenej z Lyonu byl mezi 161–180 po Kr. presbyterem obce v Lyonu. 180 po Kr. byl zvolen biskupem města. Mezi 180 a 190 po Kr. napsal spis „Adversus haereses“ (Proti bludům), který se ovšem ztratil. Citáty z něho se dochovaly v Eusebiověch Církevních dějinách (srv. Eusebius, Hist. Eccl. V 8,2–4 = Adv. Haer. III 1,1):

„Pán nade vše zplnomocnil apoštoly, jejichž prostřednictvím známe též pravdu, to jest učení Syna Božího, aby zvěstovali evangelium. Neboť neznáme rád své spásy prostřednictvím nikoho jiného než těch, díky kterým k nám přišlo evangelium. Neboť to, co nejprve zvěstovali ústně, předali nám potom z Boží vůle písemně: základ a školu naší víry... Putovali až k hranicím země... (a) zvěstovali lidem nebeský pokoj; jak všichni dohromady, tak i každý jednotlivě měli evangelium Boží.“

V tomto textu lze zřetelně rozeznat apologetický (tj. obranný) záměr. Autor nejdříve zdůrazňuje rozhodující význam evangelií. Poukazem na předchozí ústní zvěstování podtrhuje kontinuitu poselství. Jen evangelia nám skýtají základ víry. Jsou to texty, které se opírají o zvěst kristovského poselství. Výslovně se dotýká otázky mnohosti evangelií: každý jednotlivý evangelijský spis obsahuje – právě tak jako všechny dohromady – plnost poselství.

„Tak vydal Matouš, když (kázal) Hebrejům, evangelijský spis v jejich řeči, zatímco Petr a Pavel kázali v Římě a zakládali tam křesťanskou obec.“

Také Irenej vychází z hebrejského znění Mt; při takovém chápání se ovšem z označení adresátů usuzuje na jazyk. Irenej dále klade Mt jako nejstarší evangelium již do doby kolem 60 po Kr.

„Po jejich smrti Marek, žák a interpret Petrův, nám písemně předal právě to, co hlásal Petr.“

Také Marek bývá často považován za Petrova žáka. Jeho evangelium se uvádí do souvislosti s Petrovou smrtí a spatřuje se v něm písemná forma petruského zvěstování.

„Lukáš však, který následoval Pavla, uložil do knihy evangelium, které zvěstoval Pavel.“

Zde je poprvé možno zachytit výpověď, že byl Lukáš žákem Pavlovým. Analogicky k Markovu vztahu k Petrovi zapisuje Lukáš zvěstování Pavlovo.

„Když dlel v asijském Efezu, vydal evangelium konečně i Jan, učedník Páně, který odpočíval na jeho hrudi.“

Autora Janova evangelia Irenej výslovně identifikuje s milovaným učedníkem (srv. J 13,23–25 a častěji). Ponejprv je zde zmínka o Efezu jako místě evangelistova pobytu, a tím i o místě vzniku spisu.

Roku 1740 našel *L. A. Muratori* v milánské knihovně v jednom rukopise ze 7. až 8. století starší fragment, který byl později po něm pojmenován. Vznik spisu, z něhož se fragment dochoval, se datuje asi 200 po Kr.; pro špatnou latinu se lze domnívat, že je text překladem původně řeckého exempláře. Fragment obsahuje jeden z nejstarších seznamů novozákonních spisů (proto se nazývá také „Kanon Muratoriho“). Řádky 1 až 26 pojednávají o evangeliích, statě o Mt a Mk se ovšem nedochovaly:

„Třetí evangelijní kniha podle Lukáše. Lukáš, tento lékař, ji sepsal (pod) svým jménem po nanebevstoupení Páně, když ho Pavel jako muže, znalého cesty (tj. učení), přijal k sobě. Přesto však ani Lukáš neviděl Pána v těle, a proto začíná tak, jak mu bylo dosažitelné, vypravovat o narození Janově.“

Text se při pohledu na Lukáše zmiňuje o třech důležitých faktorech: evangelistu označuje jako lékaře (srv. Ko 4,14); dále vidí v Lukášovi žáka Pavlova, který zapsal pavlovské zvěstování; konečně zdůrazňuje, že Lukáš nebyl očitým Ježíšovým svědkem.

„Čtvrté evangelium Jana, (jednoho) z učedníků. Když ho jeho spoluúčedníci a biskupové vybízeli, řekl: „Postěte se se mnou počínaje dneškem po tři dny, a to, co bude každému z nás zjeveno, si budeme navzájem vypravovat. Těže noci bylo zjeveno Ondřejovi, jednomu z apoštolů, že Jan má svým jménem zapsat všecko za předpokladu, že (to) všichni přezkoumají.“

V odkazech na J přichází zřetelně ke slovu „duchovní“ charakter tohoto spisu: Jan jej píše na základě zjevení. Důležité při tom je, že je autorem tohoto spisu Ježíšův učedník: s evangeliem se současně pojí i autorita Ondřejova a ostatních učedníků.

„A proto, i když jednotlivá evangelia předkládají různé principy (tendence), přesto to pro víru věřících neznamená žádnou újmu, protože jeden a vůdčí (principiální) Duch ve všech vysvětluje všechno: narození, utrpení, zmrtevýchvstání, společenství s učedníky a jeho dvojí příchod: za prvé v opovržení a ponížení, což se už stalo; za druhé v slávě a královské moci, což se teprve stane.“

Tento oddíl má apologetickou základní orientaci: přes pluralitu evangelií je každé z nich obsahově úplně. To text konstatuje, když při tom poukazuje na Ducha, působícího v evangeliích spisech. Ve výčtu pojednávaných témat poznáváme základní články tehdejšího křesťanského zvěstování.

Jednotlivé evangelijní spisy

V rámci tohoto Úvodu postačí krátká informace o jednotlivých spisech a charakteristika jejich teologických zvláštností a akcentů.

☛ ÚLOHA:

Čtete následující krátké statě s Novým zákonem v ruce. Otevřete si uvedená biblická místa a přezkoušejte, zda z nich lze odvodit „vnitřní evidenci“ (srv. k tomuto pojmu výše → I.2.) k výpovědím o každém z evangelií.

MATOUŠOVO EVANGELIUM

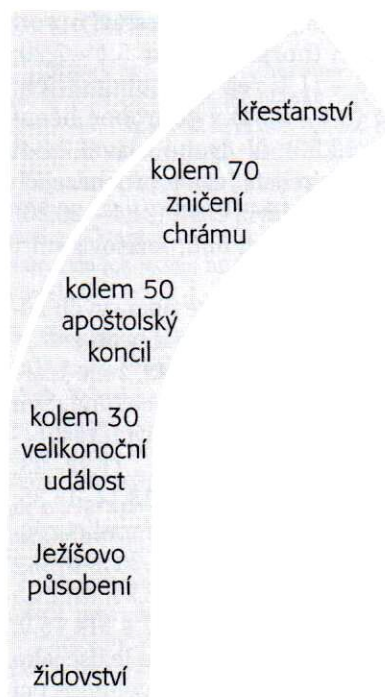
Na začátek svého evangelia klade autor prehistorii: Ta dává informaci o Ježíšově původu (1,1–25) a o odmítnutí a pronásledování vlastním lidem (2,1–23). Křtitelovo kázání i Ježíšův křest v Jordáně (3,1–17) a jeho pokušení (4,1–11) představují pokračování podrobného úvodu.

V první hlavní části evangelia vypravuje autor o Ježíšově působení (4,12 – 13,58). Při tom staví oproti velkým kompozicím řeči (horské kázání: 5,1 – 7,29; řeč k učedníkům: 9,36 – 11,1; řeč v podobenstvích: 13,1–52) cyklus divů (8,1 – 9,34) a podrobné líčení sporu s Židy (11,2 – 12,50). V druhé hlavní části (14,1 – 20,34) ukazuje evangelista Ježíše, procházejícího celou Palestinou. V třetí hlavní části (21,1 – 28,20) traduje autor události posledních dnů, Ježíšovu smrt a jeho zmrtevýchvstání.

Aby dal (převážně) židokřesťanské obci svých adresátů do rukou argumentační materiál proti židovskému okolí, usiluje evangelista o důkaz, že je Ježíš z Nazaretu Mesiáš zaslíbený ve Starém zákoně, Syn Davidův (srv. 1,1–17). V citátech o splněních zaslíbení odkazuje ke Starému zákonu (1,22–23; 2,6.15.17–18; 3,3; 4,4–16; 8,17; 12,17–21; 13,14–15.35; 21,4–5; 27,9–10 a častěji); oproti paralelní tradici zdůrazňuje zvláště Ježíšův mesiášský, resp. kristovský titul: srv. Mt 11,2 s L 7,18; Mt 16,20 s Mk 8,30; Mt 24,5 s Mk 13,6; Mt 26,68 s Mk 14,65; Mt 27,17 s Mk 15,9; Mt 27,22 s Mk 15,12. Nadto charakterizuje Ježíše jako nového Mojžíše, který jako učitel par excellence učí

s hory nový Boží lid (srv. 4,25 – 5,2) a který má při interpretaci Hospodinovy moudrosti neslýchanou samostatnou autoritu (srv. 5,17–20.21–48; 12,8). Tak Ježíš uvádí na pravou míru chápání Zákona: nejde o doslovné vnější plnění Zákona, nýbrž o ducha, o niterný postoj, který za tím je (srv. 5,21–28; 15,1–11; 22,34–40); proto spočívá zvláštní důraz na mravních požadavcích a jejich plnění („činění, konání“ pokynu: srv. 5,19; 7,21).

Ačkoliv se v evangeliu vyskytují různé partikulární tendence (10,5.23; 15,24), přesto se spis zaměřuje na církev, která kolem 80 až 90 po Kr. dovršila již své oddělení od židovství a přerostla daleko jeho hranice (srv. zvl. 28,16–20; dále 8,12; 21,43; 22,8–10, 24,14; 26,13). Autor chtěl spisem pomoci své obci, aby se zorientovala v církvi židokřesťanek a pohanokřesťanek, resp. židokřesťanů a pohanokřesťanů. Náboženské napětí v době vzniku evangelia si můžeme ozřejmit na základě skicy:

Z koexistence první křesťanské generace s židovstvím, v jeho těsném sousedství a částečně i v jeho rámci, se na základě rozhodujících událostí vyvinula pokračující roztržka. Prvním podnětem k ní jistě byl rozdílný výklad velikonoční události (srv. Mt 27,62–66; 28,11–15). Rozhodnutí církve křtít pohany bylo dalším krokem k vydělování. Zničení města Jeruzaléma i interpretace této události byly počátkem rozhodující fáze konečného oddělení.

Ve svém spise čerpá evangelista z různých pramenů, zvl. z Mk: z celkového počtu 1068 veršů jich je 600 markovskými ovlivněnými. Tato okolnost spolu s postřehem, že jsou starozákonní citáty většinou převzaty ze Septuaginty (srv. k tomu výše → I.3), vede k závěru, že evangelium vzniklo původně již v řeckém jazyce a asi je nenapsal přímo apoštol Matouš: sotva by se byl jako apoštol opíral o materiál Marka, který nebyl očitým svědkem. Evangelium spíše sepsal neznámý židokřesťan, který patřil ke kruhu Matoušových žáků; tak se evangelium od počátku poji se jménem tohoto apoštola.

Príslušnou výpověď u Papiá můžeme podle toho pochopit dvojitým způsobem: buďto v ní můžeme vidět upozornění, že se evangelista vyjadřuje hebrejským způsobem, tedy že píše semitizujícím jazykovým stylem, ovšem řecky. Nebo se Papiův text nevztahuje na stávající evangelium, nýbrž na sbírku zpráv o zvěstování, která vznikla před evangeliem. Také Ireneovo upozornění na řeč Hebrejů by se mohlo týkat způsobu vyjadřování, tedy semitizující řečtiny.

MARKOVO EVANGELIUM

Marek staví na začátek svého „Evangelia Ježíše Krista“ (1,1) krátké vylíčení události od počátku: s vystoupením Jana Křtitele (1,2–8) se úzce poji Ježíšův křest (1,9–11) a jeho pokušení (1,12–13). Tím autor uvozuje první velký úsek svého geograficky strukturovaného díla: období galilejské (1,14 – 10,1) vyplňuje zvěstování království Božího (srv. základní tezi 1,14–15), zázračné uzdravování nemocných a posedlých v celé Galileji (srv. 1,39). Při tom celý text provází tajemství, obestírající Ježíšovu osobu. Nikdo nechápe Ježíše (srv. 6,51b–52); kde přesto rozpoznávají jeho mesiášskou slávu, nebo kde ona proráží na povrch, přikazuje Ježíš sám mlčení o tom (srv. 1,24–25; 7,35–36 a častěji). Tento první úsek Ježíšova působení

dosahuje podle evangelisty svého vrcholu tam, kde se Ježíšovo tajemství vykládá (8,27–29) a zjevuje (9,2–10) v kruhu učednic a učedníků; 8,32–33 ukazuje, že i zde dochází k nepochopení.

Oproti Ježíšově působení v Galileji staví evangelista jeho (poslední) dny v Jeruzalémě: 10,1, charakterizuje nástup jeho cesty do Jeruzaléma. Tyto dny se vyznačují poučováním a ostrými spory (11–13), které připravují pašijní příběhy. Vyprávění o tom, že se Ježíšův hrob našel otevřený a prázdný (16,1–8), uzavírá evangelium, k němuž se později připojil tzv. druhý Markův závěr (16,9–20).

Marek píše své evangelium těsně před zničením Jeruzaléma nebo v době jeho zničení (tedy kolem 65–70 po Kr.) pohanokřesťanským adresátům: na to ukazuje jak výklad židovských svátků a mravů (např. 7,3), tak i překlad aramejských slov: 3,17; 5,41; 7,11.34; 10,46; 15,22.34. Geografická struktura má pro autora teologickou, resp. christologickou funkci: v Galileji, oblasti vzdálené od centra představovaného chrámem, má dílo spásy svůj počátek; zde zvěstuje Ježíš poselství o Božím království, které začalo jeho příchodem, zde koná zázraky. Galileji je zaslíbeno zjevení Zmrtvýchvstalého učedníkům (16,7), odtud vycházejí znamení, symbolizující otevření vůči pohanům (7,31; 8,27). Naproti tomu v Jeruzalémě potkává Ježíše nepřátelství. Zde nečiní žádné divy (v celém Judsku se stane jen jeden zázrak: srv. 10,46–52; spor vrcholí pašijemi a křížem; v Jeruzalémě proto u Marka nedochází k velikonočním zjevením.

Pro Marka je rozhodující jeho výklad Ježíšovy osoby jako Syna Božího (srv. již 1,1). Celým evangeliem ovšem prostupuje napětí mezi Ježíšovým zjevením a jeho (zvláštním) úsilím o to, aby zůstalo skryto jeho mesiášství. Také zde jde evangelistovi o christologickou záležitost: Ježíšova sláva a jeho pravá podstata mohou dojít plného pochopení teprve jeho smrtí (a vzkříšením): první pravé vyznání vyslovuje proto pohanský (!) setník bezprostředně po Ježíšově smrti (15,39). Implicitně však Marek naznačuje toto synovství důsledně v celém evangeliu, když stále zdůrazňuje Ježíšovu plnou moc a autoritu: Ježíš se prokazuje jako ten, který má moc nad demony (např. 1,21–28), nad nemocemi (např. 1, 29–31); je pánem nad sobo-

tu (2,23–28), panuje nad přírodními silami (4,35–41). Tváří v tvář suverénnímu a mociplnému Ježíšovu zvěstování nabývá tak pro evangelistovu obec zvláštní naléhavosti otázka „Kdo to jenom je?“ (srv. 4,41).

Se značnou jistotou lze říci, že evangelium napsal jeden autor jménem Marek. Kdyby se toto jméno nepojilo hned od počátku s tímto spisem, asi by jej raná obec spojila spíše s nějakou známější osobností první generace. Otázka, zda je Marek totožný s Janem Markem, o kterém se zmiňují Sk 12,12, musí zůstat otevřená; spíše je však třeba na ni odpovědět záporně, protože se evangelista dost dobře nevyzná v Jeruzalémě a jeho okolí, jak dokazují jednotlivé zeměpisné omyly (srv. 7,31; 10,1; 11,1). Také pokud jde o Markovu blízkost Petrovi, zůstávají otázky otevřené. Domníváme-li se spolu s Papiem a Irenejem, že evangelista byl Petrovým žákem, musíme řešit problém, proč se v tomto evangeliu nenachází žádná zvláštní petrovska tradice, dokonce ani zvlášť pozitivní zacházení s obecnými petrovskými tradicemi. Ve srovnání s ostatními evangelií Petra nešetří ani 8,27–30.31–33 ani 14,66–72. I když nelze v otázce evangelistova původu dosáhnout žádné jistoty, musíme mít přesto spíše za to, že Marek pochází z pohanokřesťanství. Mohlo by na to ukazovat místo 6,14: židokřesťan by byl neoznačil Heroda prostě jako krále, nýbrž by zde – znalý politického a dějinného pozadí – jistě přesněji rozlišoval.

LUKÁŠOVO EVANGELIUM

Po vzoru profánní literatury staví Lukáš do čela svého evangelijského spisu předmluvu s věnováním (1,1–4). Po výkladu o Ježíšově původu a narození (1,5–2,40) vede autor po podrobném úvodu („předehře“: 2,14–4,13) čtenáře k vyprávění o Ježíšově působení jakožto k rozhodujícímu předmětu svého evangelia (4,14–19,27). Toto působení začíná v Galileji (4,14–44), dříve než se rozšíří na celou židovskou zemi (5,1–9,50). Text 9,51–19,27 líčí Ježíše na jeho cestě do Jeruzaléma. Závěrečná část evangelia vypravuje o událostech posledních dní v Jeruzalémě, o velikonočních událostech a nanebevstoupení Zmrtvýchvstalého (19,28–24,53).

Již vnější výstavba spisu, ač v hlavních rysech utvářena po vzoru Mk, dostává u Lukáše christocentrický

význam: Ježíšovo působení začíná v dalekém Nazaretu (4,16–30) a v Galileji. 9,51 znamená důležitý obrat. Ježíšova pouť judskou zemí dostává s jeho rozhodnutím jít do Jeruzaléma („upjal svou mysl k cestě do Jeruzaléma“) rozhodující směr a cíl. Od 9,51 je Ježíš na cestě do Svatého Města, místa jeho dokonání (srv. 13,22.33; 17,11; 18,31; 19,11.28). Co započalo v Galileji, dovršuje se v Jeruzalémě ve velikonočních událostech. (Tato geograficko-christocentrická myšlenka pokračuje i v druhém Lukášově spise, v Sk, kde autor líčí rozšíření evangelia, postupující po jednotlivých „stanicích“ (1,8): do Jeruzaléma, do Judeje, do Samarie, a až na sám konec země, tj. do Říma.)

Podle Lukáše jsou dějiny spásy v Ježíši Kristu součástí dějin světa (srv. 2,1; 3,1–2). To, co Bůh činil na svém lidu v době před Ježíšem z Nazaretu, směřuje k naplnění v Ježíši Kristu a skrze něho (srv. 1,1). „Splnění“ („naplnění“) je evangelistovým oblíbeným pojmem (srv. zvl. 4,21); základní myšlenka, že se slovo starozákonního Písma („zaslíbení“) naplňuje v Ježíši, je pro Lukáše v zásadním ohledu směrodatná. Po očekávání starozákonní epochy začíná s Ježíšem z Nazaretu „střed času“ (H. Conzelmann), v němž dochází k rozhodujícímu vypořádání se satanem a k překonání jeho moci (4,1–13; 10,17; 22,3.53). Po tomto zásadním obratu v dějinách (spásy a světa) následuje čas církve, nesený nadějí a čekáním na stále ještě budoucí dovršení (srv. Sk 1, 11).

Lukáš píše své evangelium v epoše konzolidace raných křesťanských obcí: církve musí být připravena nikoliv na krátké čekání do Kristova návratu, nýbrž na vytrvalý život ve víře. Proto autor zdůrazňuje trvalost Ježíšova poselství se zřetelem k životní situaci své obce (srv. L 8,15 s Mk 4,20; L 9,23 a Mk 8,34; L 21,36 s Mk 13,33). „Dnešek“ spásy, kterou přináší Ježíš (srv. *dnes* v L 2,11; 4,21; 19,9; 23,43; podobně též 5,26) se nevztahuje jen na dějinný okamžik Ježíšova působení, nýbrž se stále nově odehrává v životě církve.

Lukáš představuje Ježíše jako lidumilného, dobrotivého, slitovávajícího se Mesiáše. Vyzdvihuje Ježíšovu učitelskou činnost (4,15; 5,3; 6,6; 13,10.22; 19,47; 20,1; 21,37); oproti ostatním evangeliím zvláště zdůrazňuje Ježíšovy divy uzdravování (srv. 5,17b; 7,13; 22,51). Ježíš přichází k chudým, k hříšnicím a hříšni-

kům (11,41; 12,33; 7,36–50; 19,1–10), je to Spasitel, který se smilovává nad všemi lidmi, který hledá, co je ztraceno (10,30–37; 15,1–32; 18,10–14), a který volá muže a ženy, aby ho následovali (srv. 6,12–16; 18,1–3; 23,49; 24,1–35). Lukáš chce svou zvěstí položit pro ranou církev kolem roku 80 až 90 základ k upevnění víry a ke zvládnutí problémů této křesťanské generace.

Jméno autora tohoto evangelia je jistě tradováno správně: raná církev by asi jinak spojila evangelijní spis s nějakým významnějším nebo známějším jménem. Podle L 1,1–4 nebyl autor očitým svědkem Ježíšova působení; patrně jde o křesťana třetí generace, který byl velmi vzdělaný a pocházel z pohanokřesťanství. Na to ukazuje dobrá řečtina i to, že Lukáš při sepisování evangelia respektoval zákonitosti řecké literatury. Otázkou zůstává jeho blízkost k apoštolu Pavlovi. Je nápadné, že se ve Sk nezmiňuje o Pavlových dopisech a neprojevuje zájem o konec Pavlova života. Nadto lze konstatovat značné rozdíly mezi lukášovskou a pavlovskou christologií. Příslušné údaje u Ireneje a v Muratoriho fragmentu se asi opírají o zprávy Sk, podávané v 1. osobě množného čísla (srv. 16,10–17; 20,5; 21,1; 27,1–28,16), i o zmínku o jistém Lukášovi v Fm 24; Ko 4,14 i 2Tm 4,11. Při tom není nijak zajištěna identita evangelisty a muže, o kterém se zmiňují jmenované spisy; stejná jména neznamenaají ještě, že jde o stejnou osobu. Zprávy ve Sk, podávané v 1. osobě množ. čísla, nemusíme hodnotit jako indicie osobního očitého svědectví, nýbrž jako výraz autorovy literární zběhlosti. Tímto způsobem chce zdůraznit svou zpravodajskou kompetenci a podpořit tak věrohodnost svého vyprávění. Stejně je třeba uvažovat v případě domněnky, obsažené již v Muratoriho fragmentu, že byl Lukáš lékařem. Tato tradice vztahuje příslušnou poznámku v Ko 4,14 na evangelistu. I v případě Lukášovy zjištělné věcné znalosti lékařství je přesto spíše na místě Lukášova spisovatelská kompetence než jeho povolání.

EXKURZ: Synoptická otázka

Již církevní Otcové zjistili ve svých komentářích k evangeliím různé momenty vztahu mezi těmito spisy, které se zvláště týkají vzájemného poměru prvních

tří evangelií. Exegetické bádání posledních dvou staletí tato pozorování upřesnilo.

Exegetický poznatek vypadá tedy takto:

► Evangelia podle Mt, Mk a L vykazují četné podobnosti, které se zčásti týkají řazení sledu textů, zčásti vedou až k doslovné shodě delších textových úseků. Z toho lze vyvodit, že mezi těmito třemi spisy existuje přímý, bezprostřední vztah.

► Oproti věcem společným a shodám stojí odchylky. Ty se týkají jak utváření textu, tak opět i sledu jednotlivých textových úseků. Tyto zvláštnosti každého evangelijního spisu namnoze svědčí o teologickém záměru a teologické osobitosti toho kterého autora. Dokazují tedy, že evangelisté koncipovali a napsali svá díla samostatně.

► Uvedená zkoumání ohledně shody a odchylek lze rozlišit dvojím způsobem. Týkají se jednak srovnání Mt, Mk a L, jednak faktu, že shoda ve formulaci a sledu textu existuje u mnoha textových oddílů, které trdají jen Mt a L a které u Mk chybějí.

► V každém z těchto tří evangelií nacházíme konečně i texty, které traduje jen jeden z evangelistů a které se v ostatních spisech neobjevují.

Tato zkoumání postavila exegetická bádání před četné otázky. První tři evangelia se na základě tohoto zjištěného vzájemného vztahu nazývají „syn-optická“ (syn-opsis = souhled). Aby biblisté vysvětlili nepochybné bezprostřední vztahy mezi těmito spisy, vyvinuli řadu teorií. Problém však dodnes beze zbytku neosvětlili. Teze, která může nejspíše vyřešit těžkosti vztahů různých textů, je teorie o dvou pramenech, která se vyvinula pod vlivem bádání C. Lachmanna (kolem 1835). Podle ní užívali jak autor Mt, tak i autor L pramene společného oběma těmito evangelistům:

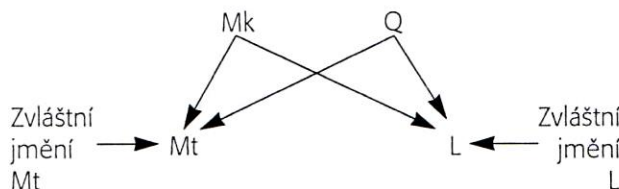
► Základem oněch oddílů a textových celků, ve kterých se Mt a L (dalekosáhle) shodují s Mk, je text Markova evangelia. Autoři si vzali pro tyto texty jako předlohu Mk.

► V těch částech svých spisů, ve kterých se Mt a L mezi sebou shodují bez vztahu k Mk nebo bez paralely s ním, sahají autoři po jiném, jim společném prameni. Tento pramen (nedochoval se a můžeme ho postulovat a částečně zrekonstruovat ze srovnání textů) obsahoval především Ježíšovy výroky. Označujeme jej

proto jako „pramen výroků“ (nebo „pramen logií“, něm. Logienquelle) písmenem Q.

K těmto dvěma pramenům (Mk a Q) svého spisu užívá každý evangelista navíc i tzv. „zvláštního jmění“ – tedy tradice, které se objevují jen v jeho evangeliu: ať už je znal jen jeden evangelista nebo je jen jeden evangelista pojal do svého spisu. (Zvláštní jmění nacházíme ve všech čtyřech evangeliích; na základě možného srovnání je však lze jednoznačně zjistit jen v případech Mt a L).

Schematicky můžeme tento pohled na vznik evangelií znázornit takto:

Jako příklady uveďme:

- všem třem synoptikům společně tradice srv. Mk 1,29–31 par Mt 8,14–15; L 4,38–39
- texty, které pocházejí z pramene Q, srv. Mt 6,9–13 par L 11,2–4 (Otčenáš)
- zvláštní jmění každého z evangelistů srv. Mt 1–2 nebo L 1,5–2,40.

Otevřeným problémem evangelijního bádání zůstává v této souvislosti otázka bližšího popisu pramene Q: Je třeba zařadit pramen logií do žánru starozákonně-židovského mudrosloví nebo jej lze chápat spíše jako sbírku výroků, která patří do oblasti prorocké tradice? Patrně jde o druhou možnost. Charakteristikem pramene logií je tvorba tradičních bloků (srv. L 3,1–20); zarámování jednotlivých úseků (L 7,18–23.29–30); očividně chronologicky zamýšlené seřazení výroků, pospojovaných heslovitými asociacemi.

👉 ÚLOHY:

■ Se zřetelem k teorii dvou pramenů si přečtete ještě jednou text o Ježíšově křtu (Mk 1,9–11 par, viz výše → III.1.): Jak budete nyní uvažovat o rozdílném pojetí tohoto příběhu?

■ Srovnejte Mt 5,3–12 s L 6,20–26: Která z blahosla-venství (nebo „běda“) je třeba – na základě teorie o dvou pramenech – přiřadit k prameni logií Q, která ke zvláštnímu jmění evangelistů? Znovu zvažte výsledek své analýzy; vraťte se při tom ještě jednou k instrukci „Sancta Mater Ecclesia“ o činnosti biblických autorů (viz k tomu výše → V. Exkurz).

■ Projděte si ještě jednou stať o sledu výroků v horském kázání (viz k tomu výše → III.3. Exkurz): Co se z toho dovíte o původu jednotlivých úseků horského kázání? O čem se z toho poučíte, pokud jde o způsob práce evangelistů?

JANOVO EVANGELIUM

Evangelista zahajuje svůj spis prologem, ve kterém používá staršího hymnu k reflexi o Ježíšově původu a podstatě (1,1–8). Tím klade základ pro první hlavní část evangelia (1,19–12,50): Ježíš zjevuje sebe (a tím Otce) před světem; tak plní své poslání od Otce. Úvodní oddíly (svědectví Křtitele a povolání učedníků: 1,19–51) vedou k zahájení Ježíšova působení v Káně (2,1–12, srv. zvl. 2,11). Toto Ježíšovo působení, zjevující Boží slávu (srv. 2,11; 9,3 a častěji), charakterizují „znamení“ a „skutky“, které evangelista interpretuje v následných obsáhlých řečech a rozhovorech. Pro Ježíšovo vystupování je příznačný vzrůstající odpor a odmítání ze strany „Židů“ – pro evangelistu sběrný pojem pro Ježíšovy protivníky (srv. J 7–8; zvl. 9,18–34). Ježíš se musí před svými protivníky několikrát stáhnout (srv. 4,1–3; 7,30; 8,59; 10,39; 11,54.57). Otázka jeho osoby se táhne jednotlivými texty (srv. např. 1,19–28; 1,29–34.36; 3,27–30; 4,25–26; 7,11–13; 7,25–29; 7,45–52; 10,24–25 a častěji). Vírou v něho jakožto v toho, kterého poslal Otec, se rozhoduje o osudu člověka (srv. 3,16–18; 12,44–50).

V J 13,1 se začíná naplňovat Ježíšova „hodina“: jeho cesta zpátky k Otci smrtí k oslavení (13,1–20,29). Umývání nohou učedníkům (13,1–20) i na ně navazující řeči v učednickém kruhu (13,21–17,26) je třeba chápat jako přípravu cesty k Otci. V pašijním vypravování představuje evangelista Ježíše jako svrchovaného, pravého Krále, který stojí nad událostmi, který dokonce tyto události sám určuje (J 18–19, srv. zde

19,28). Líčení velikonočních událostí ukazuje, že autor chápe Ježíšovo vzkříšení, vyvýšení a dar Ducha jako teologickou a christologickou jednotu (20,1–29).

Původní text evangelia končí epilogem (20,30–31). 21. kapitola byla připojena teprve po sepsání evangelia, patrně po smrti jeho autora (srv. 21,23).

Autor píše velmi jednoduchou řečtinou a ze všech čtyř evangelistů disponuje nejmenší slovní zásobou. Pojmy však obsahují namnoze symbolický, a tím „teologický“ význam a dávají tak textu evangelia zvláštní zvuk. Se zvláštní oblibou myslí autor v protikladných dvojicích pojmů (např. světlo–tma, pravda–lež, věřit–nevěřit, poznat–neznat, zůstat–nezůstat atd.).

S Ježíšovým příchodem do tohoto světa začala pro člověka epocha rozhodnutí, které se uskutečňuje vírou nebo nevěrou vůči Ježíšovi (srv. 3,16–18; 20,30–31). Soud nad člověkem se tedy děje v jeho vztahu k Ježíšovi. Člověk se proto musí orientovat na samého Ježíše (srv. 13,34–35). Věřícího člověka zahrnuje jeho vztah k Ježíšovi do života Božího. Má podíl na Ježíšově poslání (srv. 20,21) a na jeho plnosti života ve vztazích uvnitř trojjediného Boha (srv. 6,57), ve kterém má základ každá jednota (srv. 17,21; dále 15,4.9). Důvodem, proč se od člověka vyžaduje víra, je pro evangelistu Ježíšova podstata. Ježíš je rozhodujícím zjevením neviditelného Boha, „exegeta“ Otcův (zvl. 1,18). Ježíš přináší zprávu o Otci (15,15), v jeho osobě se Otec stává viditelným (14,9), Otec řídí a dosvědčuje Ježíšovo působení. Co říká sebezjevující Ježíš o sobě, platí o Otci (srv. „Já jsem...“, viz níže).

Dovršení jeho poslání (srv. 19,30) přivádí Ježíše zpět do Otcovy slávy (srv. 20,17). Učedníkům – to jsou ti, kdo věří v Ježíše – zůstává přítomnost Ducha jako dar dovršeného Ježíšova poslání (srv. 20,22,

JÁ JSEM...

chléb života	6,35.41.48.51
světlo světa	8,12 (12,46)
dveře	10,7.9
dobrý pastýř	10,11.14
vzkříšení a život	11,25
cesta, pravda a život	14,6
pravý vinný kmen	15,1.5

k výkladu 14,17.26; 15,26; 16,13): je to ten Duch, který charakterizoval Ježíšovo působení (srv. 7,37–39; 19,30b.34–35). Evangelista reflektuje Ježíšovo zvěstování svým spisem tak, že je oproti starším evangeliím dále rozvíjí. Tak např. namísto ustanovení Večeře Páně vypravuje o umývání nohou (13,1–20), tajemství eucharistického pokrmu vykládá v souvislosti se zářačným nasycením (srv. 6,1–15.22–59).

Evangelium vzniklo patrně jako poslední ze čtyř evangelijských spisů. Apoštolští otcové (Klemens, Barnabáš) se o něm (kol. 90 po Kr.) ještě nezmiňují; naproti tomu kladou badatelé nejstarší dochované fragmenty textu do doby kolem 125 po Kr. (papyrus P⁵² s oddílem 18,31–33.37–38).

Proto můžeme usuzovat na dobu vzniku mezi 90 a 100 po Kr. Zda evangelium vzniklo v maloasijském prostoru, je dnes sporné. Jeho vznik by mohl být rekonstruován i v Palestině.

Tradované jméno autora je jistě případné. Těžkosti naproti tomu působí identifikace jmenovaného „Jana“. Z poněkud schematického, typizujícího líčení Ježíšovy osoby a jeho působení lze sotva soudit na blízký vztah mezi Ježíšem a autorem. Autor byl proto sotva očitým svědkem; nebyl proto jistě ani tím Janem, kterého známe ze synoptické tradice jako jednoho ze synů Zebedeových (srv. Mk 1,19). Evangelistu nelze z tohoto a také z jiných důvodů ztotožnit ani s milovaným učedníkem, kterého vyprávění počínaje J 13 uvádí několikrát na scénu bez sdělení jeho jména (srv. 13,23–26; 19,26–27; 20,3–10; 21,7.20–23.24; eventuálně také 18,15; 19,35). Že by autor zamlčel vlastní jméno ze skromnosti, se zdá vzhledem k důrazu na tak privilegovaný vztah k Ježíšovi přece jen velmi zvláštní.

Na základě literární jednoty evangelia je třeba – pokud jde o vznik spisu – myslet na jediného autora. To nevyklučuje, že se opíral o širší kruh (srv. k tomu zpráva z Muratorioho fragmentu). Tohoto autora bychom mohli hledat v žakovském kruhu stejnojmenného apoštola; nebo by evangelium mohlo pocházet od jinak neznámého autora jménem Jan, jehož spojení s raně církevní tradicí lze sice předpokládat, dnes však už je nelze zpětně vysledovat. Jak prozrazuje jazyk evangelia, byl autor semitského původu (semit-

ské obraty 1,12; 2,23; 3,18.21; 7,42; 8,33.37), psal však pro řecky mluvící adresáty – jak ukazuje překlad aramejských výrazů (srv. 1,38.41.42; 4,25; 20,16). Tyto adresáty je třeba hledat méně v místně vázaných obcích jako spíše v určité skupině stejně smýšlejících. Autor se patrně intenzivně vyrovnává s filozofickým proudem gnóze, která chtěla člověka vést ke spáse na základě vlastního poznání (→ gnósis). Sepsání evangelia vedla patrně také snaha o vymezení křesťanské obce vůči tzv. učedníkům Jana Křtitele (srv. Sk 19,3–5), jimž chtěl evangelista ozřejmit nadřazené postavení Ježíšovo (srv. J 1,6–8.19–28.32; 3,22–40).

EXKURZ: Janovo evangelium a synoptikové

Mezi synoptickými evangelií a J existují značné rozdíly v mluvě i v teologickém způsobu myšlení, které nám nedovolují myslet na bezprostřední literární vztah. Zvlášť charakteristický je v této souvislosti rozdílný teologický způsob vyjadřování: srv. např. Mk 1,14–15 s J 3,16–17 (viz výše → IV.2.). Pojem Božího království v J téměř zcela chybí (s výjimkou J 3,3.5). Abstraktní pojmy a protikladné dvojice naproti tomu v synoptických evangeliích sotva najdeme.

Přesto můžeme v jednotlivých případech zjistit styčné body především v obsahu vyprávěných perikop. Srv. v této souvislosti jako příklady:

J 4,46–54 s Mt 8,5–13; L 7,1–10

J 6,1–15 s Mk 6,32–44; Mt 14,13–21; L 9,10–17

J 6,16–21 s Mk 6,45–52; Mt 14,22–33

Mezi postavou chudého Lazara (L 16,19–31) a vypravěčským rozvinutím vzkříšení jistého Lazara (J 11,1–52) musíme předpokládat nějaký blíže jen těžko definovatelný vztah. Oddíl J 7,53–8,11, který podle všeobecného mínění vykladačů nepatří k původnímu tělesu čtvrtého evangelia (Ježíš a cizoložnice), vzbuzuje rovněž podobné otázky. Jak způsob líčení, tak obsah a volba výrazů propůjčují tomuto vypravování výrazné synoptické rysy. Jak se dostalo do čtvrtého evangelia, zůstává nevysvětleno. Tento oddíl by mohl naznačovat spojení mezi J a synoptiky, které se vzta-

■ Srovnejte Mt 5,3–12 s L 6,20–26: Která z blahosla-venství (nebo „běda“) je třeba – na základě teorie o dvou pramenech – přiřadit k pramenu logií Q, která ke zvláštnímu jmění evangelistů? Znovu zvažte výsledek své analýzy; vraťte se při tom ještě jednou k instrukci „Sancta Mater Ecclesia“ o činnosti biblických autorů (viz k tomu výše → V. Exkurz).

■ Projděte si ještě jednou stať o sledu výroků v horském kázání (viz k tomu výše → III.3. Exkurz): Co se z toho dovíte o původu jednotlivých úseků horského kázání? O čem se z toho poučíte, pokud jde o způsob práce evangelistů?

JANOVO EVANGELIUM

Evangelista zahajuje svůj spis prologem, ve kterém používá staršího hymnu k reflexi o Ježíšově původu a podstatě (1,1–8). Tím klade základ pro první hlavní část evangelia (1,19–12,50): Ježíš zjevuje sebe (a tím Otce) před světem; tak plní své poslání od Otce. Úvodní oddíly (svědectví Křtitelovo a povolání učedníků: 1,19–51) vedou k zahájení Ježíšova působení v Káně (2,1–12, srv. zvl. 2,11). Toto Ježíšovo působení, zjevující Boží slávu (srv. 2,11; 9,3 a častěji), charakterizují „znamení“ a „skutky“, které evangelista interpretuje v následných obšírných řečech a rozhovorech. Pro Ježíšovo vystupování je příznačný vzrůstající odpor a odmítání ze strany „Židů“ – pro evangelistu sběrný pojem pro Ježíšovy protivníky (srv. J 7–8; zvl. 9,18–34). Ježíš se musí před svými protivníky několikrát stáhnout (srv. 4,1–3; 7,30; 8,59; 10,39; 11,54.57). Otázka jeho osoby se táhne jednotlivými texty (srv. např. 1,19–28; 1,29–34.36; 3,27–30; 4,25–26; 7,11–13; 7,25–29; 7,45–52; 10,24–25 a častěji). Vírou v něho jakožto v toho, kterého poslal Otec, se rozhoduje o osudu člověka (srv. 3,16–18; 12,44–50).

V J 13,1 se začíná naplňovat Ježíšova „hodina“: jeho cesta zpátky k Otcí smrti k oslavení (13,1–20,29). Umývání nohou učedníkům (13,1–20) i na ně navazující řeči v učednickém kruhu (13,21–17,26) je třeba chápat jako přípravu cesty k Otcí. V pašijním vypravování představuje evangelista Ježíše jako svrchovaného, pravého Krále, který stojí nad událostmi, který dokonce tyto události sám určuje (J 18–19, srv. zde

19,28). Líčení velikonočních událostí ukazuje, že autor chápe Ježíšovo vzkříšení, vyvýšení a dar Ducha jako teologickou a christologickou jednotu (20,1–29).

Původní text evangelia končí epilogem (20,30–31). 21. kapitola byla připojena teprve po sepsání evangelia, patrně po smrti jeho autora (srv. 21,23).

Autor píše velmi jednoduchou řečtinou a ze všech čtyř evangelistů disponuje nejmenší slovní zásobou. Pojmy však obsahují namnoze symbolický, a tím „teologický“ význam a dávají tak textu evangelia zvláštní zvuk. Se zvláštní oblibou myslí autor v protikladných dvojicích pojmů (např. světlo–tma, pravda–lež, věřit–nevěřit, poznat–neznat, zůstat–nezůstat atd.).

S Ježíšovým příchodem do tohoto světa začala pro člověka epocha rozhodnutí, které se uskutečňuje vírou nebo nevěrou vůči Ježíšovi (srv. 3,16–18; 20,30–31). Soud nad člověkem se tedy děje v jeho vztahu k Ježíšovi. Člověk se proto musí orientovat na samého Ježíše (srv. 13,34–35). Věřícího člověka zahrnuje jeho vztah k Ježíšovi do života Božího. Má podíl na Ježíšově poslání (srv. 20,21) a na jeho plnosti života ve vztazích uvnitř trojjediného Boha (srv. 6,57), ve kterém má základ každá jednotu (srv. 17,21; dále 15,4.9). Důvodem, proč se od člověka vyžaduje víra, je pro evangelistu Ježíšova podstata. Ježíš je rozhodujícím zjevením neviditelného Boha, „exegeta“ Otcův (zvl. 1,18). Ježíš přináší zprávu o Otcí (15,15), v jeho osobě se Otec stává viditelným (14,9), Otec řídí a dosvědčuje Ježíšovo působení. Co říká sebezjevující Ježíš o sobě, platí o Otcí (srv. „Já jsem...“, viz níže).

Dovršení jeho poslání (srv. 19,30) přivádí Ježíše zpět do Otcovy slávy (srv. 20,17). Učedníkům – to jsou ti, kdo věří v Ježíše – zůstává přítomnost Ducha jako dar dovršeného Ježíšova poslání (srv. 20,22,

JÁ JSEM...	
chléb života	6,35.41.48.51
světlo světa	8,12 (12,46)
dveře	10,7.9
dobrý pastýř	10,11.14
vzkříšení a život	11,25
cesta, pravda a život	14,6
pravý vinný kmen	15,1.5

k výkladu 14,17.26; 15,26; 16,13): je to ten Duch, který charakterizoval Ježíšovo působení (srv. 7,37–39; 19,30b.34–35). Evangelista reflektuje Ježíšovo zvěstování svým spisem tak, že je oproti starším evangeliím dále rozvíjí. Tak např. namísto ustanovení Večeře Páně vypravuje o umývání nohou (13,1–20), tajemství eucharistického pokrmu vykládá v souvislosti se zračným nasycením (srv. 6,1–15.22–59).

Evangelium vzniklo patrně jako poslední ze čtyř evangelijních spisů. Apoštolští otcové (Klemens, Barnabáš) se o něm (kol. 90 po Kr.) ještě nezmiňují; naopak tomu kladou badatelé nejstarší dochované fragmenty textu do doby kolem 125 po Kr. (papyrus P⁵² s oddílem 18,31–33.37–38).

Proto můžeme usuzovat na dobu vzniku mezi 90 a 100 po Kr. Zda evangelium vzniklo v maloasijském prostoru, je dnes sporné. Jeho vznik by mohl být rekonstruován i v Palestině.

Tradované jméno autora je jistě případné. Těžkosti naproti tomu působí identifikace jmenovaného „Jana“. Z poněkud schematického, typizujícího líčení Ježíšovy osoby a jeho působení lze sotva soudit na blízký vztah mezi Ježíšem a autorem. Autor byl proto sotva očitým svědkem; nebyl proto jistě ani tím Janem, kterého známe ze synoptické tradice jako jednoho ze synů Zebedeových (srv. Mk 1,19). Evangelistu nelze z tohoto a také z jiných důvodů ztotožnit ani s milovaným učedníkem, kterého vyprávění počínaje J 13 uvádí několikrát na scénu bez sdělení jeho jména (srv. 13,23–26; 19,26–27; 20,3–10; 21,7.20–23.24; eventuálně také 18,15; 19,35). Že by autor zamlčel vlastní jméno ze skromnosti, se zdá vzhledem k důrazu na tak privilegovaný vztah k Ježíšovi přece jen velmi zvláštní.

Na základě literární jednoty evangelia je třeba – pokud jde o vznik spisu – myslet na jediného autora. To nevylučuje, že se opíral o širší kruh (srv. k tomu zprávy z Muratoriho fragmentu). Tohoto autora bychom mohli hledat v žakovském kruhu stejnojmenného apoštola; nebo by evangelium mohlo pocházet od jinak neznámého autora jménem Jan, jehož spojení s raně církevní tradicí lze sice předpokládat, dnes však už je nelze zpětně vysledovat. Jak prozrazuje jazyk evangelia, byl autor semitského původu (semit-

ské obraty 1,12; 2,23; 3,18.21; 7,42; 8,33.37), psal **však** pro řecky mluvící adresáty – jak ukazuje překlad aramejských výrazů (srv. 1,38.41.42; 4,25; 20,16). Tyto adresáty je třeba hledat méně v místně vázaných obcích jako spíše v určité skupině stejně smýšlejících. Autor se patrně intenzivně vyrovnává s filozofickým proudem gnóze, která chtěla člověka vést ke spáse na základě vlastního poznání (→ gnósis). Sepsání evangelia vedla patrně také snaha o vymezení křesťanské obce vůči tzv. učedníkům Jana Křtitele (srv. Sk 19,3–5), jimž chtěl evangelista ozřejmit nadřazené postavení Ježíšovo (srv. J 1,6–8.19–28.32; 3,22–40).

EXKURZ: Janovo evangelium a synoptikové

Mezi synoptickými evangelií a J existují značné rozdíly v mluvě i v teologickém způsobu myšlení, které nám nedovolují myslet na bezprostřední literární vztah. Zvlášť charakteristický je v této souvislosti rozdílný teologický způsob vyjadřování: srv. např. Mk 1,14–15 s J 3,16–17 (viz výše → IV.2.). Pojem Božího království v J téměř zcela chybí (s výjimkou J 3,3.5). Abstraktní pojmy a protikladné dvojice naproti tomu v synoptických evangeliích sotva najdeme.

Přesto můžeme v jednotlivých případech zjistit styčné body především v obsahu vyprávěných perikop. Srv. v této souvislosti jako příklady:

J 4,46–54 s Mt 8,5–13; L 7,1–10

J 6,1–15 s Mk 6,32–44; Mt 14,13–21; L 9,10–17

J 6,16–21 s Mk 6,45–52; Mt 14,22–33

Mezi postavou chudého Lazara (L 16,19–31) a vypravěčským rozvinutím vzkříšení jistého Lazara (J 11,1–52) musíme předpokládat nějaký blíže jen těžko definovatelný vztah. Oddíl J 7,53–8,11, který podle všeobecného mínění vykladačů nepatří k původnímu tělesu čtvrtého evangelia (Ježíš a cizoložnice), vzbuzuje rovněž podobné otázky. Jak způsob líčení, tak obsah a volba výrazů propůjčují tomuto vypravování výrazné synoptické rysy. Jak se dostalo do čtvrtého evangelia, zůstává nevysvětleno. Tento oddíl by mohl naznačovat spojení mezi J a synoptiky, které se vzta-

huje jen na ojedinělé části tradice. Otázka vztahu mezi J a druhými evangelií se jeví jako celý komplex problémů, které zůstávají většinou neobjasněné. Stav bádání tu napomíná raději k zdrženlivosti, než abychom překotně přijímali domněnky o závislostech nebo literárních příbuzenských vztazích.

2 Skutky apoštolů

Věnování Theofilovi (Sk 1,1), postavené do záhlaví díla, a odkaz na dříve sepsané evangelium (tamtéž) prozrazují, že jsou Sk druhou částí lukášovského diptychu. I další pokračování myšlenkového sledu ukazují na sounáležitost L a Sk, jako i na (dnes prakticky nepopíranou) identitu autora.

Po způsobu antického dějepisceví a dějepisného líčení zamýšlí Lukáš ukázat povelikonoční kontinuitu Ježíšova poselství šířením zvěstovaného slova. Jako literární vzor si pro tento záměr bere tzv. „Acta“: popisy slavných činů velkých osobností (srv. lat. jméno spisu „Acta apostolorum“). V tomto smyslu je slovo, zvěstované na Ježíšův příkaz a z jeho zplnomocnění, oním rozhodujícím, jednajícím subjektem: ve Sk se nepíše primárně o činech a působení apoštolů, nýbrž o plnosti moci a údernosti slova, tradovaného a dosvědčovaného silou Ducha svatého. Pokud jsou apoštolové „služebníky tohoto slova“ (L 1,2), je o nich v tomto spisu ovšem stále řeč.

Podobně jako L mají i Sk podrobný úvod. Po věnování, které plynule přechází do úvodních textů o nanebevstoupení a volbě apoštola (srv. 1,1–3.4–26), následuje událost letnic (2), rozhodující impuls pro svědectví o Ježíši jako o zmrtvýchvstalém a oslaveném Pánu, předpověděná již v 1,8. Do Sk 12 se až na několik výjimek vypravuje o vývoji obce v Jeruzalémě a Judeji. Podrobně vylíčené martyrium Štěpánovo (6,8 – 8,1a) – vyprávění vykazuje podobnosti s lukášovským pojetím Ježíšových pašijí – chápe autor jako vnitřní předpoklad obrácení Pavlova (srv. 7,58; 8,1a). Štěpánova smrt je impulzem pro rozšíření církve za hranice Judeje (srv. Sk 8) a vede vposledku k prvnímu křtu pohanů (srv. Sk 10 – 11). Pavlovo obrácení (Sk 9) i Kornéliův křest, který přijal od Petra, jsou předpo-

klady pro misii, kterou Pavel koná v helénistické oblasti (Malá Asie a Řecko, srv. Sk 13 – 21,17). Pokud Duch (13,1–3) uvádí druhý oddíl Sk. Apoštolský koncil (15) potvrzuje tento (nový) vývoj. Na základě svého osobního údělu je Pavel opět nositelem poselství až do Říma (22 – 28). Sdělením o tom, že Pavel může v Římě bez bázně a bez překážek hlásat království Boží a učení o Ježíši Kristu jako Pánu (srv. 28,31), uzavírá Lukáš své dílo.

Tento abruptní závěr Sk dává definitivně najevo autorův záměr: nejde mu o vyprávění o osobě Pavlově (nebo – v Sk 1 – 12 – Petrově nebo ostatních apoštolů), nýbrž o cestu poselství. Pomůckou je zde programová věta Sk 1,8:

„... budete mi svědky
– v Jeruzalémě
– v celém Judsku, Samařsku
– a až na sám konec země.“

Protože poselství (podle lukášovského podání v Pavlovi) dosahuje až do Říma, je tento cíl splněn. Geograficko-teologický rámec evangelia (Galilea – Jeruzalém) tedy Sk dále rozvíjeji.

Autor přikládá význam tomu, aby svým adresátům vylíčil vznik církve. Děje se zásahem Božího Ducha, který je darem oslaveného Pána (srv. L 24,49; Sk 1,8; 4,8.31; 6,5; pak 8,29.39; 10,19; 11,12; 13,2.4; 16,6–7 a častěji). Působení církve je působením „ve jménu Ježíše Krista Nazaretského“ (3,6; srv. dále 4,10); tak jako byl Bůh s ním, tak je on s povelikonoční církví.

3 Pavel a jeho listy

Měřeno celkovým rozsahem Nového zákona, zaujímá pavlovské písemnictví významné místo. Také pokud jde o stáří, náleží Pavlovým dopisům přední postavení. Tento muž byl bezpochyby jednou z nejméně významnějších postav prvních křesťanských generací. Z jeho spisů jsme získali o něm a od něho samého bezprostřední přístupy k jeho teologickému myšlení a k povaze jeho víry v Krista. Po informaci o jeho osobnosti obrátíme pozornost k jeho spisům a posléze k jeho teologickému myšlení.

Pavlov život a jeho působení

Ucelenou Pavlovu biblickou biografii nemáme. Abychom si osvětlili jeho život, musíme pohledět do pramenů, které jsou k dispozici, a pátrat v nich po informacích.

PRAMENY

O Pavlově osobě nemáme po ruce žádné profánní literární prameny. Po této stránce jsme tedy odkázáni na náboženský, především novozákonní pramenný materiál: prvořadým biblickým pramenem jsou Pavlovy dopisy. Zde sice nenajdeme žádné podrobné životopisné zprávy, zato ale řadu jednotlivých poznámek. Ty stojí vždy ve službě nějaké věcné argumentace, takže je Pavel povětšinou psal bez zvláštního autobiografického záměru. Můžeme jich proto užít jako spolehlivých pramenů.

O Pavlovi píše podrobně autor Sk. Při užití těchto informací je však třeba mít na paměti jiné těžké Lukášova zájmu: teologický zřetel radí nad dějepiscectví. Z toho plyne: pokud jde o Pavla, je dějinná cena Sk veliká; nicméně v případě pochybností je třeba dát přednost pavlovským údajům.

V tzv. „popavlovských spisech“ píší Pavlovi žáci pseudepigrafním způsobem z Pavlova hlediska. Pisatelé tak dále nepřímou předávají informace, které sami ještě o Pavlovi mají. Protože zde však hrají velkou roli jiné faktory jejich výpovědí, je třeba v každém případě přezkoumat dějinnou cenu příslušných údajů.

Mezi novozákonními apokryfy jsou četné texty, které se zabývají Pavlovou osobou. Protože jsou teprve mladšího data a co do svého vzniku namnoze závislé na starších textech, je jejich dějinná cena většinou nepatrná.

Jediným soudobým, ovšem nepřímým svědectvím je tzv. „Gallionův kámen“: koncem 19. století se nalezlo v Delfách devět fragmentů jednoho nápisu; roku 1905 došlo poprvé k zveřejnění. Zlomky jsou součástí dopisu, který napsal císař Claudius městu Delfám. Je tu zmínka o tom, že Claudius byl již šestadvacetkrát zvolán imperátorem a že Lucius Iunius Gallio byl prokonzulem senátorské provincie zvané Achaie. 26. aklamaci nemůžeme datovat, došlo k ní však zřejmě koncem 11. nebo 12. roku Claudiova tribunského úřadu (tj. mezi 25. lednem 52 a 24. lednem 53 po Kr.). Protože 27. aklamace se

Překlad Gallionova nápisu

Fragmenty psané velkými písmeny lze na kamenných tabulích rozluštit (výjimka: způsob psaní vlastních jmen velkými začátečními písmeny).

TIBERius Claudius, vznešeNÝ CísaŘ, Germanicus, nejvyšší kněz, dvanáctinásobný držitel tribunské moci, ŠESTADVACETKRÁT povoláný za imperátora, Otec otČINY, pětinasobný konzul, censor, vzkazuje svůj pozdrav městu Delfám. JIŽ DLOUho sice BYL JSEM MĚstu Delfám nakLONĚn a dobře o něm smýšlel od začÁTKU, A STÁLE JSEM ZACHOVÁVAL UCTÍVÁNÍ DELFSKÉHO APOLLóna - - - co ale NYNÍ JE HLÁŠENO A ONY SPORY obČANŮ - - - jak Licinius IuNIUS GALLIO, MŮJ PŘítel A proKONSUL Achaie, psal - - - proto dovoluji, abyste JEŠTĚ PODRŽELI TO DRÍVĚJŠÍ ujednání, - - - abyste také z osTATNÍCH MĚST svobodné lidi jako nové občany do Delf VOLALI a ABYSTE JIM a jejich potomkům všechny VÝSady DELF PŘÍznali JAKO obČANům stejného a téhož právního postavení. NEBOŤ JESTLIŽE NYNÍ LIDÉ se jako obČANÉ PŘESTĚHOVALI do těchto MÍST TYTO ZCELA.

KTERĚ však

A TO S-PŘÍBÝVÁNÍM

JAko U TĚCH - - -

ŘÍKÁM JÁ. OVšem TĚM

DÁVÁM POKYN, ABY

JAK NÁLEŽÍ nic z toho, CO V NĚM STOJÍ PSÁNO, nebylo SPORNÉ

dokládá nápisem na Aqua Claudia, otevřené 1. srpna 52, vyplývá z toho pro datování dopisu, že vznikl nejdříve koncem 51, spíše po 25. lednu 52 a před 1. srpnem 52 po Kr.

Protože Achaia byla senátorskou provincií, zůstával prokonzul v úřadě obvykle jeden rok. (Výjimky byly sice možné, sotva je však lze předpokládat v případě Achaie, kterou do r. 44 po Kr. spravoval legatus Augusti pro praetore.) Protože prokonzulové cestovali z Říma k výkonu služby normálně později na jaře (od 42 po Kr. již před dubnovým úplňkem), lze počítat s nástupem do úřadu kolem 1. června. S přihlédnutím k císařovu dopisu, ve kterém je Gallio titulován již jako prokonzul, z toho vyplývá: Gallio byl prokonzulem v Achaii buď od (poloviny) 51–52 nebo od 52–53.

Tento objev, vztahující se ke konkrétnímu časovému určení v dějinách, se protíná s biblickými výpověďmi; tím pro nás získává význam. Podle Sk 18,1–17 se Pavel po svém neúspěchu v Athénách zdržoval jeden a půl roku v Korintě (Sk 18,11). Spory během jeho zvěstovatelské činnosti vedou k tomu, že je Pavel předveden před soud římského úřadu, „když byl Gallio místodržitelem v Achaii“ (18,12).

Přesné datum Pavlova setkání s Gallionem nelze pevně stanovit. Ze spojení datování Gallionova kamene s údaji ve Sk 18,12 však vyplývá, že se Pavel zdržoval v Korintě mezi 51 a 53 po Kr. (viz níže).

Protože spojení Gallionova nápisu se Sk 18 je jediným pevným opěrným bodem v chronologii Pavlova života, nabývá tento opěrný bod zvláštního významu. Při rekonstrukci příběhu Pavlova života můžeme počítat od jeho pobytu v Korintě dopředu, resp. dozadu.

V následujících řádcích se pokusíme sestavit jakýsi náčrt Pavlova života. Ke každé jednotlivé informaci připojíme biblické odkazy.

ŽIDOVSKÉ OBDOBÍ

Pavel se narodil v Tarsu (Kilikie, srv. Sk 21,39; 22,3) jako Žid z pokolení Benjaminova (Ř 11,1; F 3,5; 2K 11,22) ve farizejské rodině (F 3,5) s římským občanským právem (Sk 16,37; 22,25.28). V Jeruzalémě, pravděpodobně ve škole rabiho Gamaliela (k jeho osobě srv. Sk 5,34–39), se mu dostalo vzdělání zákonníka (Sk 22,3) a nádavkem se vyučil i řemeslu, jak bylo v tomto povolání obvyklé; vyráběl stany (Sk 18,3). Toto řemeslo mu po celý život skýtalo obživu (1K 9,6; 2K 2,17; 12,14; F 4,15–16; 1Te 2,9). Pavel nebyl ženat (1K 7,7; 9,5.19).

OBRÁCENÍ

Lukáš líčí ve Sk Pavlovo obrácení třikrát – náznak toho, jaký význam přiřkládá této události pro ranou církev (srv. Sk 9; 22; 26). Pavlovo obrácení se událo patrně záhy po Štěpánově smrti, tedy kolem 32–33 po Kr. Zatímco Sk tradují podrobnosti, spokojuje se Pavel zásadním výkladem události. Lukášovská verze, že Boží zásah obrátil Pavlova náboženskou horlivost pro jeho Boha během pronásledování křesťanů správným, tj. novým směrem, vztáženým ke Kristu, vystihuje s největší pravděpodobností historický stav věci.

Pavel vykládá tuto událost ve světle své znalosti Starého zákona: uvádí své obrácení do vztahu k povolání starozákonních proroků (Ga 1,13–24).

🔦 ÚLOHY:

■ Srovnejte spolu trojí líčení Pavlova obrácení ve Sk: 9,1–19; 22,6–21; 26,12–18. Všimněte si pečlivě nejen toho, co je jim společné, ale zvláště i rozdílů mezi nimi. Jaký záměr sleduje autor s každým z těchto textových celků? Co je příčinou změny ve způsobu líčení? Jaké závěry můžete z výpovědi textů vyvodit?

■ Zvolte si mezi třemi verzemi Pavlova obrácení tu, která se vám zdá ve své výpovědi nejužernější a nejpůsobivější. Srovnejte tuto textovou jednotku s Ga 1,13–24. Čtete k tomu i Jr 1,4–10, i Ř 1,1 a Ga 1,1. Na základě konfrontace Sk a Ga formulujte rozdíly, zvláště hlavní důrazy výpovědi textů.

ŽIVOT PAVLA JAKO APOŠTOLA

Při rekonstrukci Pavlova apoštolského působení jsme dalekosáhle odkázáni na údaje ve Sk 13–28. Přes celkovou shodu pavlovských údajů s údaji ve Sk se v jednotlivostech i ve způsobu pohledu na věci objevují určité rozdílnosti. Toto tvrzení dokládá konfrontace pavlovských a lukášovských údajů z období před apoštolským koncilem: (viz str. 222).

Po apoštolském concilu (kolem 49 po Kr.) rozvíjí Pavel svou misijní činnost až do Evropy. V následujících deseti letech zcestuje vedle Malé Asie i Řecko; v tomto desetiletí píše i své dopisy. Jednotlivé zastávky této cesty líčí Lukáš (srv. Sk 13,2–14,27; 15,36–18,22; 18,23–21,17).

🔦 ÚLOHA:

Vyznačte na mapě Pavlovo putování. Pro každou cestu použijte jiné barvy a rozlište etapy po souši a po moři. Jako informačního podkladu využijte líčení ve Sk. Ve vaší Bibli si k tomu také přečtete odkazy k textům v Pavlových listech.

Na základě obvinění ze znesvěcení chrámu je Pavel o letnicích (nejpozději r. 58 po Kr.) v Jeruzalémě zatčen (Sk 21,27–30). Římské občanské právo mu umožní, aby se odvolal k císařskému soudnímu dvoru (Sk 25,11–12). Protože v Cesareji dojde mezi zatčením a odvoláním k císaři ke změně místodržícího, musíme klást Pavlův převoz do Říma do roku 60 až 61.

O výsledku odvolacího procesu v Římě jsou k dispozici jen nepřímé údaje.

Klemens Římský píše kolem 95 po Kr. o Pavlovi:

„⁵Ve střetu s žárlivostí a sporem získal Pavel vavřín trpělivosti. ⁶Sedmkrát v řetězech, ve vyhnanství, kamenován, hlasatel na východě jako na západě, přijal pravou slávu za svou víru: ⁷Učil celý svět spravedlnosti, přišel až na hranice západu a vydal svědectví před držiteli moci; tak sešel ze světa a přišel na svaté místo – největší příklad trpělivosti.“ (1Klem 5,5–7)

Ve fragmentu Muratorihho čteme:

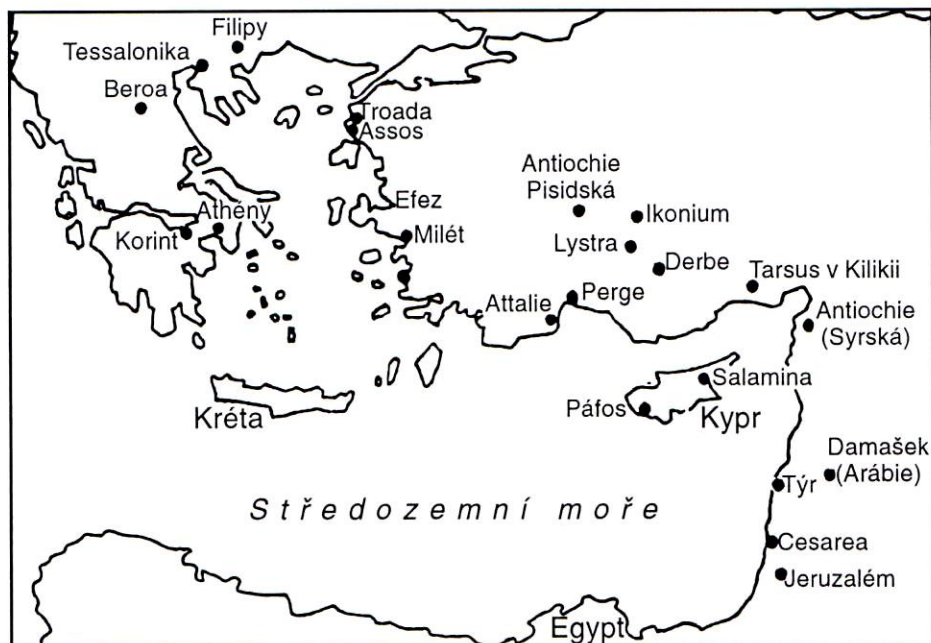
„Lukáš píše „vznesenému Theofilovi“ o tom, co se v jednotlivostech stalo v jeho přítomnosti. Dává to jasně na srozumě-

nou tím, že vypouští utrpení Petrovo, a právě tak (vynechává) cestu Pavlova, který se z Říma odebral do Španělska“ (2,35–39).

Z těchto textů lze vyčíst přesvědčení, které se záhy rozšířilo, že Pavel ještě stačil uskutečnit svůj původní úmysl, aby odcestoval přes Řím do Španělska a započal misii na západě (srv. Ř 15,24). Je-li tomu tak, předpokládá se, že byl při odvolacím procesu osvobozen. Podle toho by pak byl asi mezi 63 až 66 skutečně ve Španělsku a po svém návratu do Říma by byl patrně usmrčen během neronského pronásledování křesťanů.

Jestliže tyto staré texty neodpovídají historické skutečnosti, byl by Pavel na základě obžaloby ze znesvěcení chrámu odsouzen k smrti a 63 nebo 64 – jako římský občan – sťat mečem. Jedna velmi stará místní tradice označuje jako místo jeho smrti krajinu kolem 10. milníku na silnici do Ostie.

Na základě literárních dokladů a příslušného Pavlova prohlášení v Ř 15 se můžeme domnívat, že byl Pavel zproštěn obžaloby, proti němu vznesené. Je otázkou, zda by císařský soud v Římě odsoudil římského občana k smrti kvůli (údajně) čistě

Pavlovo působení

Líčení v pavlovských listech

obrácení a posláni Ga 1,12-15
 pobyt v arabské poušti, návrat do Damašku Ga 1,17
 útěk z Damašku 2K 11,32-33
 po třech letech: do Jeruzaléma;
 setkání s Petrem a Jakubem, jinak s žádným jiným apoštolem
 Ga 1,18-19
 pobyt: 14 dní Ga 1,18
 pobyt v Sýrii a Kilikii Ga 1,21

časový údaj: po 14 letech Ga 2,1
 do Jeruzaléma k obci a ke sloupům církve Ga 2, Inn
 s Barnabášem a Titem Ga 2,1
 na základě zjevení Ga 2,2

předložení Pavlova evangelia Ga 2,2
 žádná výzva k obřezání Tita Ga 2,3
 útok falešných bratří Ga 2,4

odpor kvůli pravdě evangelia Ga 2,5

žádné závazky ze strany autorit Ga 2,6
 konstatování (a uznání) misie k pohanům Ga 2,7

srovnání s Petrovým posláním k Židům Ga 2,7

Boží působení v apoštolátu Petra a Pavla Ga 2,8
 uznání milosti, dané Pavlovi Ga 2,9
 „sloupové církve“ (Jakub, Kéfas, Jan) si podali ruce s Pavlem
 a Barnabášem Ga 2,9
 dohoda o rozdělení: misie mezi pohany a Židy Ga 2,9
 výzva k pamatování na chudé Ga 2,10

Líčení ve Skutcích apoštolů

obrácení a posláni Sk 9,1-19

útěk z Damašku Sk 9,24-25

do Jeruzaléma;
 uvedení Barnabášem Sk 9,26-28

cesty helénistů dále do Cesareje a Tarsu Sk 9,29-30
 Barnabáš přivádí Pavla z Tarsu Sk 11,25
 společné roční působení v Antiochii Sk 11,26
 cesta za sbírkou do Jeruzaléma Sk 11,29-30
 návrat do Antiochie s Janem Markem Sk 12,25
 první misijní cesta Sk 13,2 - 14,27
 pobyt v Antiochii; příchod orthodoxních judaistů z Judska;
 spor o obřizku Sk 14,28 - 15,1

do Jeruzaléma k apoštolům a Starším Sk 15,2
 s Barnabášem a některými z Antiochie Sk 15,2
 vyslán obcí Sk 15,2

zpráva o obrácení pohanů ve Foinikii a Samaří Sk 15,3
 přijetí obcí, apoštoly a staršími v Jeruzalémě Sk 15,4
 zpráva o velkých Božích činech Sk 15,4

věřící farizeové vyžadují obřizku Sk 15,5
 shromáždění apoštolů a starších k objasnění otázky Sk 15,6

spor Sk 15,7

řeč Petrova: Bůh nedělá rozdíl mezi Židy
 a pohany Sk 15,7-11

Petr: žádné závazky Sk 15,10

Pavel a Barnabáš podávají zprávu o velkých Božích činech
 mezi pohany Sk 15,12

řeč Jakubova: v Božím zásahu ve prospěch Petrovy misie
 u pohanů se naplňuje Starý zákon Sk 15,14-18
 Jakubovy klauzule s odkazem na Mojžíše Sk 15,19-21

srv. Sk 11,29; 24,17

poselstvo do Antiochie: Pavel, Barnabáš, Juda Barsabáš, Silas
 Sk 15,22

apoštolský dekret: žádné závazky, jen Jakubovy klauzule
 k zabránění pohoršení Sk 15,23-29

vnitrožidovskému náboženskému deliktu přibližně 15 let po vypovězení Židů z Říma císařem Claudiem. Protože však chybí vnější evidence (místní tradice nebo jiné doplňující poukazy), musí nakonec zůstat otázka Pavlova španělského pobytu otevřená.

Pavlova vnější životní data můžeme tedy shrnout takto:

kolem přelomu letopočtů 32/33	– Pavlovo narození
45/46 až 48/49	– obrácení u Damašku
kolem 49	– první misijní cesta
	– apoštolský koncil v Jeruzalémě
49/50 až 52/53	– druhá misijní cesta
mezi 51 a 53	– Pavlův pobyt v Korintu
53/54 až nejpozději 58	– třetí misijní cesta
54 až 56	– pobyt/věznění Pavla v Efezu
kolem 57	– v Makedonii
zima 57/58	– pobyt v Korintu
letnice 58	– zatčení v Jeruzalémě
60/61	– plavba do Říma
63/64	– odsouzení v odvolacím procesu
	– poprava v Římě
nebo: 65–67	– zproštění obžaloby v odvolacím procesu
	– misijní cesta do Španělska
	– návrat do Říma
	– smrt za neronského pronásledování křesťanů

Pavlova spisovatelská činnost

Spisy apoštola Pavla jsou nejstaršími dokumenty Nového zákona. Jejich vznik i obsah úzce souvisí s Pavlovou zvěstovatelskou činností (srv. výše → I.1.: Vztah k situaci!). Písemná forma zvěstování nahrazuje

Pavlovi slovo mluvené, zaměřené bezprostředně k adresátovi. Pavlovské spisy nejsou pomocným prostředkem, který má podepřít ústní zvěstování; Pavel používá písemného způsobu komunikace spíše zástupně za způsob ústní, protože osobní, bezprostřední setkání není v dané chvíli z nejrůznějších příčin možné.

Dopis obci je takřkajíc písemnou prodlouženou rukou apoštolovou: srv. tak např. 2K 2,3: „...tak jsem napsal dopis, místo abych sám k vám přišel...“ (překl. podle autora). Písemná forma komunikace a zvěstování zůstává přesto formou náhradní; i Pavlovy spisy se orientují na ústní zvěstování, tj. na přijímání sluchem (prostřednictvím předčítání).

Pavlovské spisy jsou v obzvláštní míře spisy příležitostné, vyvěrají z konkrétní nutnosti zvěstování. To určuje i jejich literární formu. Pavel nepíše žádné oběžníky, nýbrž adresuje své dopisy převážně určité obci. Dva dopisy tu tvoří výjimku: Ga je určen obcím v Galatii (Ga 1,2) – tedy skupině obcí; Fm lze srovnat spíše s antickým soukromým dopisem; je adresován domácímu společenství („rodině“).

Tento konkrétní vztah k jedné určité skupině adresátů nám nedovoluje, abychom pavlovské spisy jakkoliv chápali jako (systematický) souhrn pavlovské teologie. Jsou zaměřeny na poměry a nešvary v jednotlivých obcích, které Pavel všechny – s výjimkou Říma – již před sepsáním svého spisu dobře znal; zabývají se otázkami a problémy, nedostatky a starostmi. O těchto tématech Pavel jedná; nárok na teologickou úplnost ani starost o ni není v intencích autora.

Kdyby se nevyskytly v městě Korintu kolem 55 po Kr. závažné zlořády při slavení eucharistie a zmatky s navazujícím hodem lásky, nebyl by Pavel nucen obec znovu kárat a připomínat jí své zvěstování o slavnosti večeře Páně (srv. 1K 11,17–34). V tomto případě by nám pavlovské spisy nezachovaly žádný poukaz na slavnost eucharistie – k jakým nebezpečným nesprávným výkladům praxe pavlovských obcí by toto mohlo dát podnět!

Dopis jako literární druh

K navázání komunikace se svými adresáty volí Pavel literární formu dopisu a řídí se při tom antickou dopisní praxí. Jeho dopisy jsou pravými dopisy, nikoliv

umělými, tj.: tato psaní jdou skutečně cestou od jmenovaného odesílatele k uvedeným adresátům. Téměř všechny pavlovské dopisy značně překračují délku antických privátních dopisů. Jen Fm odpovídá rozsahu osobního psaní. Svou strukturou pavlovské dopisy odpovídají – s některými variacemi – schématu antického soukromého dopisu.

☛ ÚLOHA:

■ Najděte si v Bibli dopis Filemonovi (Fm). Rozčleňte tento text podle schématu uvedeného na této straně. Opakujte tuto úlohu u 1Te. (Nedejte se při tom mást nadpisu nebo členěním ve vašem vydání Nového zákona).

Schéma antického soukromého dopisu

preskript (úvod dopisu)

odesílatel, adresát, pozdrav

prooemium (přechod)

zdvořilé naladění adresáta (captatio benevolentiae), chvála

korpus dopisu (hlavní část)

obsah, sdělení

postskript (závěr dopisu)

pozdravy, přání, osobní poznámky (osobní podpis)

S převzatým dopisním schématem zachází Pavel svobodně. Rozšiřuje, doplňuje a obměňuje:

■ Preskript doplňuje teologickými výpověďmi i vysokými tituly oslovené obce. Tak je mu preskript nejen úvodní formulí dopisu, nýbrž již prvním závažným bodem jeho obsahu (srv. např. Ř 1,1–7: formální základní podoba preskriptu by zněla: „Pavel... těm, kteří jsou v Římě: Milost vám a pokoj!“).

■ Prooemium se rozvíjí v poděkování Bohu za obec, resp. za její víru. Může být koncipováno ve formě hymnu (2K); když není po obsahové stránce pro takový důvod, může zcela odpadnout (tak Ga).

■ Korpus dopisu lze většinou rozdělit na dvě části: V kerygmatické části Pavel pojednává o otázkách

zvěstování (řec. *kérygma* znamená zvěst) a o zásadních tématech a problémech adresátů. V parenetické (řec. *parainesis* znamená kázání) části autor konkretizuje vyvozené závěry v pokynech a napomenutích obci. Odhlédneme-li od 1K (a event. 2K), můžeme tuto strukturu dopisového korpusu v Pavlových listech zjistit. Přísněji ji dodržují dopisy popavlovské.

■ Postskript bývá velmi různý; je to ten úsek Pavlových dopisů, který nejsilněji charakterizují osobní (a také náladové) aspekty. Proto může postskript přesáhnout i celou jednu kapitolu (Ř) nebo se omezit jen na několik málo veršů (2K).

☛ ÚLOHY:

■ Srovnajte preskripty Pavlových dopisů (viz přehled na str. 226 a 227). Podtrhněte jednou barvou základní strukturu preskriptu, jinou teologické rozšíření, další barvou doplňky v charakteristice odesílatele, a konečně čtvrtou barvou tituly, resp. charakteristiky adresátek a adresátů. Jaké závěry byste dovedli vyvodit ze zvláštností jednotlivých preskriptů, pokud jde o tón dopisu a vztah autora k adresátům?

■ Zkoumejte preskript a další text Ga. Co pozorujete, pokud jde o strukturu? Jaké příčiny by mohla mít tato zvláštní struktura textu?

Pavlovského schématu dopisu se mezi pozdějšími novozákonními dopisy drží: Ef, Ko, 2Te, 1Tm, 2Tm, Tt, 1P, 2P, 2J, Ju. Jk má podobnou strukturu, obměňuje však formu preskriptu.

Zatímco Pavlovy dopisy formulují preskript dvěma větami (odesílatel – adresát; pozdrav: židovsko-blízkovýchodní formulář), vyjadřuje Jk preskript jednou větou (helénistický formulář, srv. též např. 1Mak 10,18.25; 12,20; 2Mak 1,10; Sk 15,23).

☛ ÚLOHA:

Srovnajte postskripty pavlovských dopisů (viz přehled na str. 228): Které prvky se objevují stále nebo častěji, které jen jednou nebo zřídka?

Nalistujte si ty naposled jmenované; pokuste se stanovit souvislost s celkem dopisu (situace, tón dopisu, obsah).

Jako orientační pomůcky vám mohou posloužit úvody k jednotlivým spisům ve vašem vydání Nového zákona.

EXKURZ: Otázka pseudepigrafie

Při zmínkách o struktuře pavlovských dopisů jsme vždy brali v úvahu jen sedm spisů, ačkoliv se ve vydáních novozákonního textu počítá k pavlovskému písemnictví čtrnáct dopisů. I při ohledu na nezaměnitelnou zvláštnost každého jednotlivého Pavlova dopisu lze při přesném zkoumání příslušných spisů konstatovat, že všechny nepocházejí z jedné ruky. Pro takové úvahy jsou směrodatné jak stylistické, tak i teologicko-věcné postřehy. Kdybychom chtěli Pavlovi připsat všechny spisy, které přicházejí v úvahu (včetně Žd), museli bychom od tohoto apoštola v rámci jednoho desetiletí jeho života očekávat myšlenkovou a jazykovou flexibilitu takového rozsahu, jaký lze jen stěží předpokládat.

Tak Pavel např. se zřetelem na osobu Ježíše Krista dalekosáhle překonal židovskou teologii oběti, zatímco Žd (např. 8,1–9,28) ji opět rozvíjí. Pavel formuluje v souvislosti s významem křtu futurně-eschatologické pojetí vykoupení (zvl. Ř 6,3–11), zatímco v Ko se chápe prezentně (zvl. Ko 2,12–13; 3,1–4). Obraz těla jako interpretaci církve (1K 12,4–30; Ř 12,4–8) posouvají Ko (1,15–20) a Ef (4,1–6.7–16) do jiných poloh atd.

Exegetické bádání proto ohlásilo (s rozdílnou rozhodností) své pochybnosti o Pavlově autorství příslušných spisů. Sedm dopisů, o kterých jsme dosud mluvili (Ř, 1K, 2K, Ga, F, 1Te, Fm), platí bez pochybností za pavlovské. V případě ostatních spisů vyvstává otázka po jejich pseudepigrafním vzniku. „Pseudo-epigrafie“ znamená nepravdivé připisování spisu někomu, kdo jej nenapsal. Skutečný autor se v takovém případě zaštiťuje některou uznávanou autoritou.

Teď je třeba povážit, jaké místo v hierarchii hodnot zaujímají pseudepigrafy v našem pojetí biblických textů. Příslušná zkoumání novozákonních spisů lze popsat jako hodnotově neutrální. Deklasující hodnocení („padělek“) nerozpoznává význam, jaký měla pseudepigrafie v antice.

Pro pseudepigrafní tvorbu, tedy sepsání a šíření spisu pod nepravým jménem autora, byly v antice směrodatné především dva důvody: na jedné straně měla tato praxe udržet v bdělém stavu a popřípadě i zintenzivnit vzpomínku (*memoria*) na známou osobnost, v té době většinou už zesnulou. Na druhé straně se spojením spisu se jménem některé významné osobnosti zvýšily jeho vliv a autorita.

Oba důvody mají pro novozákonní pseudepigrafii rozhodující význam. V této souvislosti je třeba si všimnout také toho, že v pojetí církve není spis významný proto, že by byla nezpochybnitelně známa autorova identita, nýbrž proto, že se o jeho obsahu věří, že jej rozhodujícím způsobem spoluutvářel a spoluurčoval („inspiroval“) Boží Duch. Pokud jde o spolehlivost a kontinuitu tradice, je třeba uplatňovat kritérium tzv. „apoštolskosti“.

V novozákonních spisech lze zjistit tři formy pseudepigrafického roucha:

- Údaj o autorovi se objevuje v preskriptu, ale další text nevykazuje žádné výslovné vztahy ke jmenované osobě: např. 1P, Jk.
- Autorova pseudepigrafní identita se vnaší do celého spisu. To se děje pomocí fiktivních autobiografických údajů a líčení, týkajícího se prostředí jmenovaného autora; např. 2P 1,12–21; Ef 3,1–13; 4,1; 6,20; Ko 1,23 – 2,7; 4,3.7–17.
- Celý spis je koncipován důsledně pseudepigraficky. To se děje pseudepigrafním jmenováním autora a adresáta. Tim se spis dostává na jinou (dřívější) komunikační rovinu. O současné situaci (nebo současných otázkách a problémech) se fiktivně pojednává jako o starších otázkách nebo o dřívější problematice; např. 1Tm, 2Tm, Tt: pravý pisatel zde překládá problémy svých obcí zpátky do doby Pavlovy a pojednává o nich na rovině Pavla a jeho spolupracovníků.

Z těchto úvah vyplývá v případě většiny pseudepigrafních spisů také ten důsledek, že jejich literární forma (zde zvláště forma dopisu) je fiktivní, tzn.: pseudepigrafní dopisy neposílal autor reálnému kruhu adresátů; forma dopisu je umělá a je částí pseudepigrafní tvorby. Charakteristické rysy pseudepigrafického dopisu vyvstanou při srovnání s pravým dopisem (viz s. 228).

Ga	F(p)	1Te	Fm
<p>Pavel, apoštol povoláný a pověřený nikoliv lidmi, ale Ježíšem Kristem a Bohem Otcem, který Ježíše vzkřísil z mrtvých,</p> <p>i</p> <p>všichni bratří, kteří jsou zde se mnou,</p>	<p>Pavel</p> <p>a</p> <p>Timoteus, služebníci Krista Ježíše</p>	<p>Pavel,</p> <p>Silvanus a Timoteus</p>	<p>Pavel, vězeň Krista Ježíše,</p> <p>a bratr Timoteus</p>
<p>církvím v Galacii:</p>	<p>všem bratřím v Kristu Ježíši, kteří jsou ve Filipech, i biskupům a jáhnům:</p>	<p>tesalonické církvi</p> <p>v Bohu Otcí, a v Pánu Ježíši Kristu:</p>	<p>Filemonovi, našemu milova- nému spolupracovníku, sestře Apfii, Archippovi, našemu spolubojovníku, a církvi v tvém domě:</p>
<p><i>Milost vám a pokoj od Boha Otce našeho i Pána Ježíše Krista, který sám sebe vydal za naše hříchy, aby nás vysvo- bodil z nynějšího zlého věku podle vůle našeho Boha a Otce. Jemu buď sláva na věky věků. Amen.</i></p> <p>Divím se, že se od toho, který vás povolal milostí Kristovou, tak rychle odvracíte...</p>	<p><i>Milost vám a pokoj od Boha Otce našeho a Pána Ježíše Krista.</i></p> <p>Děkuji Bohu svému při každé vzpomínce na vás...</p>	<p><i>Milost vám a pokoj od Boha Otce našeho a Pána Ježíše Krista.</i></p> <p>Stále vzdáváme díky Bohu za vás...</p>	<p><i>Milost vám a pokoj od Boha Otce našeho a Pána Ježíše Krista.</i></p> <p>Děkuji svému Bohu a stále na tebe pamatuji ve svých modlitbách...</p>

Postskripty pavlovských dopisů

Ř	1K	2K	Ga	F	1Te	Fm
				dík 4,10–19		
cestování, plány	plány 15,14–29	16,1–4.5–12				
přímluva	15,30–33					
		napomenutí 13,11	napomenutí 6,17		napomenutí 5,12–22.25.27	napomenutí/ prosba 21–22
pozdravy	pozdravy 16,1–23	pozdravy 16,13–20	pozdravy 13,12	pozdravy 4,21–22	pozdravy 5,26	pozdravy 23–24
	podpis 16,21		podpis 6,11			podpis 19
přání	přání 26,24	přání 16,22b–24	přání 13,13	přání 6,16–18	přání 4,23	přání 5,23–24.28 25
doxologie	16,25–27			doxologie 4,20		

Pravý dopis	Fiktivní dopis
jméno odesílatele pravé	jméno odesílatele pseudonymní
jméno adresáta pravé	jméno adresáta nepřesné či pseudonym
zaměřen na určitý okruh osob	zaměřen na nevymezenou veřejnost
příležitostný spis; zakotven v konkrétní situaci	plánovaný spis; situace dopisu je vykonstruovaná
spis nahrazuje ústní zvěstování	teologické pojednání v rouše dopisu
forma spisu je sekundární	forma spisu je konstitutivní, je to skutečná literatura
stav teologické reflexe kolem r. 50–60	stav teologické reflexe kolem r. 70–100 → další vývoj

Přesné rozlišení není ve všech případech možné. Pseudepigrafní spisy zčásti nedodržují formu dopisu, nebo je u nich defektní (např. Žd), zčásti není možno se na základě dnešního stavu bádání jednoznačně rozhodnout pro zařazení jednotlivých spisů mezi pseudepigrafní texty; to platí zvláště pro některé z tzv. „obecných listů“.

Pavlovské listy (v přehledu)

Následující řádky se musí omezit na všeobecné poznámky. Pro přesnější výklady o vzniku, myšlenkovém pochodu a obsahu je třeba sáhnout po úvodech ve vydáních textu Nového zákona a po další literatuře. Vznik pavlovských dopisů je třeba klást do období druhé a třetí misijní cesty, tj. mezi 51/52 až 58 po Kr.

Protože se Pavel musel vzdát svého původního úmyslu, aby ještě jednou navštívil obec v Tesalonice, kterou založil (srv. 1Te 2,17–18), a protože se jeho spolupracovník Timoteus vrací z tohoto města se zprávami o nedorozuměních v otázkách víry (zvláště

ve věci zmrtvýchvstání a paruzie, srv. 1Te 4,13; 5,1), píše Pavel během svého pobytu v Korintu, patrně kolem r. 51/52, tesalonické obci dopis. Tímto listem, 1Te, zahajuje Pavel – ovšem nevědomky – spisy Nového zákona.

Svou rozsáhlou korespondenční činnost rozvíjí Pavel během delšího pobytu v Efezu v rámci třetí misijní cesty. Podle Sk 19,10.22 (srv. též Sk 20,31) se Pavel zdržoval v Efezu přes dva roky, nežli po pozdvižení zlatníků cestoval dále do Makedonie (srv. Sk 20,1). Pavlův pobyt v Efezu je třeba klást do období od r. 53/54 až asi do 56. Zřejmě ještě před korespondencí s obcí v Korintě píše Pavel obcím v Galatii. Tím oslovuje s velkou pravděpodobností křesťanské obce v krajině Galatie (ve střední Malé Asii). Nejsou identické s obcemi, které založil na první misijní cestě (srv. Sk 13,4 – 14,28). Ovšem z Ga 4,13–19 můžeme soudit, že Pavel adresátky a adresáty dobře znal. Poukazy na založení obcí můžeme tušit za Sk 16,6; 18,23. Vzrušený tón dopisu ukazuje, že spory, které dopis vyvolaly, neleží v příliš vzdálené minulosti. Proto je třeba klást sepsání Ga také spíše do počátečního období Pavlova pobytu v Efezu (kolem 54).

V Efezu vzniká rovněž velká část korespondence s obcí v Korintě, jak ji obsahují oba listy Korintánům. Zprávy z této obce dávají Pavlovi podnět k okamžité reakci, která se musí dít písemnou formou (srv. 1K 1,11; 4,18–21; 5,1–3). Takto vznikajícího 1K využívá Pavel také k tomu, aby odpověděl na otázky, které mu obec předložila (srv. 1K 7,1; 8,1; 11,17). Je možné, že Sosthenes, uvedený jako spoluodesílatel (1K 1,1) – podle Sk 18,17 představený korintské synagogy – je doručovatelem zpráv a dotazů, adresovaných Pavlovi. 1K 4,17 a 16,10 ukazují na to, že s dopisem do Korintu cestuje Timoteus.

Sbírka další korespondence s korintskou obcí – částečně fragmentárního charakteru – je obsahem 2K. Dnešní bádání v podstatě nepochybuje o tom, že 2K představuje sbírku dopisů. Dopisy, které tvoří její základ, vznikly z větší části v Efezu. Detailní vymezení fragmentů je sporné; vývoj můžeme rekonstruovat takto:

Na základě informací, že v obci dochází k podkopávání apoštolské autority, píše Pavel znovu do Korintu dopis, ve kterém

vykládá zvláštnost a podstatu své apoštolské služby a pokouší se nastolit mezi sebou a obcí smír: 2K 2,14 – 7,4. Protože se toto psaní míjí svým cílem, můžeme eventuálně počítat s krátkou Pavlovou návštěvou v Korintu; to, že ji měl v úmyslu, vyslovil již v 1K 16,7. Obec však Pavla odmítla, i když byl osobně přítomen. To ho vede k tomu, aby obci znovu napsal. V tomto tzv. „slzavém dopisu“ (srv. k označení 2K 2,4) se apoštol znovu velmi osobně a angažovaně vyrovnává s útoky proti své osobě a svému působení. Toto psaní doručuje Titus; jeho angažmá a Pavlovo psaní mají úspěch (srv. 7,6–7). Titus se k Pavlovi vrací s dobrými zprávami ve chvíli, kdy je Pavel již na cestě do Makedonie přes Troadu. Hlavní část tohoto psaní se zachovala v 2K 10 – 13. Na změnu situace reaguje Pavel opět dopisem, ve kterém zřejmě znovu předvídá svou návštěvu v obci (srv. Sk 20,2–3): 2K 1,1–2.13; 7,5–16. 2K 8 a 2K 9 obsahují dva nezávislé fragmenty dopisu s tématem pro Pavla důležitým: sbírka darů pro obec v Jeruzalémě (srv. již 1K 16,1–4 i později Ř 15,25–28). Oba fragmenty předpokládají, že se Pavel a obec opět smířili.

S velkou pravděpodobností vznikla v Efezu i korespondence s obcí ve Filipách. Podle F 1,13–14.17 je Pavel v době vzniku dopisu ve vězení. To, že s jeho uvězněním musíme počítat i v Efezu, ukazuje 2K 1,8–9. Dopis předpokládá živé kontakty mezi Pavlem a obcí. Dále Pavel vyjadřuje úmysl navštívit obec po svém propuštění (srv. F 1,26; 2,24). Z těchto důvodů jsou jako místa sepsání F vyloučeny zřejmě jak Caesarea (uvěznění před odvoláním k císaři, srv. Sk 24,23–27), tak především i Řím (podle Ř 15,23–29 měl Pavel v úmyslu cestovat do Španělska a ne zpátky na východ říše). Také v případě F se dnes namnoze myslí na sbírku dopisů:

V prvním psaní Pavel děkuje obci za dary, které mu po jeho zatčení přivezl Epafrodites: F 4,10–20. S druhým dopisem posílá Pavel Epafrodita zpátky do Filip; vyjadřuje se optimisticky o výsledku procesu proti sobě: F 1,1–3,1a; 4,7.21–23. Ve třetím psaní se Pavel po svém propuštění vyrovnává s odpůrci a bludy v obci: F 3,1b – 4,1 nebo 4,3.

Také dopis *Filemonovi* vznikl velmi pravděpodobně v Efezu. V době sepsání je Pavel ve vyšetřovací vazbě (Fm 1.9–10.13.23). Na základě zmínky o Epafrosovi v závěrečném pozdravu (Fm 23 srv. Ko 4,12) můžeme mít za to, že adresát Filemon byl domovem v Kolosách. Chtěl-li Pavel k němu poslat uprchlého

otroka Onezima, mohl to stěžít udělat z jiných míst svého uvěznění; tak jsou znovu vyloučeny Cesarea a Řím jako místa vzniku dopisu. Protože Pavel nadto plánuje u Filemona návštěvu (Fm 22), můžeme na základě zmínky o uvěznění myslet na jeho pobyt v Efezu a na základě zmínky o očekávaném dočasném propuštění na sklonku této vazby (tedy: kolem 56 po Kr.).

Pavlov další pobyt v Korintě před jeho návratem do Jeruzaléma k slavnosti letnic (srv. Ř 15,25) spadá s velkou pravděpodobností (a nejspíše) do zimního období 57/58 po Kr. Pavel v této době očividně přemýšlí o své misijní činnosti a vytyčuje pro ni nové cíle. V souvislosti s takovými úvahami píše z Korintu jemu dosud neznámé obci v Římě. Podle předložené chronologie je Ř posledním dopisem apoštola Pavla. Takové zařazení podpirají četné obsahové a teologické postřehy. Prvního (písemného) setkání s jemu neznámou obcí využívá Pavel k výkladu svého postoje k zásadním otázkám. Navíc si tím připravuje půdu pro svou návštěvu v obci, ve které chce získat oporu ke své další misijní činnosti na západě Římské říše (srv. Ř 15,24). Ř je nejdelší Pavlovo psaní a současně dokument, ve kterém nejvíce překračuje rámec kontextu obce a mluví o základních problémech tehdejšího křesťanství vůbec.

Struktura jednotlivých dopisů dává vyniknout závažným místům jejich obsahu:

Ř	
1,1–7	<i>preskript</i>
1,8–17	<i>prooemium:</i> Děkovná modlitba za obce
1,18 – 11,36	<i>kerygmatický oddíl</i>
1,18 – 3,20	hřích a lidská zapletenost do hříchu; naproti tomu Boží věrnost, založená na Boží spravedlnosti
3,21 – 8,39	spravedlnost z víry v Ježíše Krista, nastolená novým Člověkem, který dává podíl na životě a zakládá společenství s Bohem
9,1 – 11,36	vyvolení Izraele a obrácení Židů
12,1 – 15,13	<i>parenetický oddíl</i>

12,1–21	chování křesťana v křesťanské obci
13,1–14	křesťan v pohanském státě
14,1 – 15,13	soužití židokřesťanů a pohano- křesťanů: obraz „silných“ a „slabých“
15,14 – 16,27	<i>postskript</i>

1K	
1,1–3	<i>preskript</i>
1,4–9	<i>prooemium</i>
1,10 – 6,20	<i>první oddíl:</i> nešvary v obci
1,10–17	napomenutí k jednotě
1,18–31	evangelium o kříži
2,1 – 4,21	roztržky, stranictví
5,1 – 6,20	mravní neřády
7,1 – 14,40	<i>druhý oddíl:</i> dotazy obce
7,1–40	stav bez manželství a manželství
8,1 – 11,1	soužití židokřesťanů a pohano- křesťanů; příklad apoštolův; varování
11,2 – 14,40	společné slavení bohoslužby: slavnost eucharistie a hodů lásky; jednota obce; dary Ducha v obci, zvláště glosolalie
15,1–58	<i>třetí oddíl:</i> Ježíšovo zmrtvýchvstání jako vzor vzkříšení mrtvých v den parusie
16,1–24	<i>postskript</i>

2K	
Protože 2K máme dnes ve formě jednoho dopisu, musíme se ptát po struktuře a členění tradovaného textu bez ohledu na úvahy o vzniku a složení tohoto spisu.	
1,1–2	<i>preskript</i>
1,3–7	<i>prooemium</i>
1,8 – 7,16	<i>první oddíl:</i> apoštolova obhajoba proti obci
1,8 – 2,17	situace z Pavlova pohledu
3,1 – 6,10	zvláštnost, úkol a břemeno apoštolského úřadu
6,11 – 7,16	cesta smíření s obcí
8,1 – 9,15	<i>druhý oddíl:</i> sbírka pro obec v Jeruzalémě

10,1 – 12,13	<i>třetí oddíl: nová obhajoba proti útokům</i>
10,1–11	výhrady vůči Pavlovi
10,12 – 11,15	Pavlova bezvýznamnost
11,16 – 12,13	utrpení a obdaření milostí apoštolského úřadu („bláznivá řeč“)
12,14 – 13,10	<i>přechod</i>
13,11–13	<i>postskript</i>

Ga

1,1–5	<i>preskript</i>
1,6–9	<i>přechod s kletbou</i>
1,10 – 5,12	<i>kerygmatický oddíl</i>
1,10 – 2,21	oprávněnost Pavlova apoštolátu a jeho zvěstování – argumenty z Pavlova života
3,1 – 5,12	Pavlovo zvěstování a židovský Zákon – věcně-teologické argumenty
5,13 – 6,10	<i>parenetický oddíl: „Zákon“ Kristův</i>
6,11–18	<i>postskript</i>

F

Srv. předběžné poznámky ke 2K

1,1–2	<i>preskript</i>
1,3–11	<i>prooemium</i>
1,12–26	<i>informace o apoštolově situaci</i>
1,27 – 2,18	<i>napomenutí obci: svornost, pokora, vytrvalost v dobrém</i>
2,19–30	<i>plány apoštolovy a jeho spolupracovníků</i>
3,1 – 4,9	<i>napomenutí: bludy; apoštolův příklad, důvěra a radost</i>
4,10–20	<i>děk za podporu</i>
4,21–23	<i>postskript</i>

1Te

1,1	<i>preskript</i>
1,2 – 3,13	<i>prooemium s přechodem k prvnímu oddílu: ohlédnutí a výhled</i>

1,2–10	díky Bohu
2,1–12	Pavlovo působení v obci
2,13–16	obhajoba proti napadání
2,17 – 3,10	plánovaná návštěva v obci
3,11–13	přání pozhánání
4,1 – 5,22	<i>parenetický oddíl</i>
4,1–12	uspořádání života podle křesťanských zásad
4,13 – 5,11	úděl zesnulých a těch, kdo se za svého života dočkají dne parusie
5,12–13	uznání vedoucí autority
5,14–22	návody k životu v obci
5,23–28	<i>postskript</i>

Fm

1–3	<i>preskript</i>
4–7	<i>prooemium</i>
8–21	<i>hlavní část: doporučení Onezima a prosba za něho</i>
22	<i>plány apoštolských návštěv</i>
23–25	<i>postskript</i>

Hlavní rysy pavlovského myšlení

Pavlovská teologie je určujícím faktorem křesťanského chápání víry. V následujících řádcích načrtneme základní linie Pavlovy reflexe kristovské události.

PAVLOVO SEBEPOCHOPENÍ

Pavel ví, že je apoštolem Krista Ježíše. Toto označení je mu výrazem jeho povolání, toho, že jej oslavený Pán vzal do služby, aby zvěstoval evangelium (srv. Ga 1,15–16). Základem jeho povolání není lidské povolání nebo pověření, nýbrž setkání se Zmrtvýchvstalým (srv. 1K 9,1; 15,8). Jako apoštol je si Pavel vědom, že je vůči svým obcím vybaven nejvyšší autoritou a odpovědností jako někdo, kdo nezná nic jiného než Ježíše Krista. Jeho sebeoznačení „služebník Krista Ježíše“ (srv. Ř 1,1 a častěji) vyjadřuje to, že Pavel ví o svém osudovém společenství s Kristem, se kterým je spojen jako se svým Pánem (srv. Ř 14,7–8). V tom se projevuje jak jeho odkázanost na Krista, tak i jeho důvěra, že ho drží zmrtvýchvstalý Pán.

EVANGELIUM O JEŽÍŠI KRISTU

Na základě svého obrácení a poslání zná Pavel ve svém životě jen jeden úkol a cíl: zvěstování Krista. Začíná při tom u rozhodujícího krystalizačního bodu kristovské události, totiž u velikonočního dění. To reflektuje a formuluje pro své zvěstování. Obsah jeho evangelia shrnuje krátká výpověď: Ježíš Kristus, ten ukřižovaný (1K 1,23). Pavel ví o napětí této výpovědi, o problematice tohoto poselství. Přesto je mu sepětí smrti a zmrtychvstání Ježíše neoddělitelným středem křesťanského poselství, jehož se nelze vzdát. Jen když se přizná k Ježíši jako Pánu, má věřící člověk záslíbení spásy a záchrany (srv. Ř 10,9). V paradoxním napětí smrti a zmrtychvstání (srv. k tomu 1K 18–31) se ukřižovaný Mesiáš prokazuje jako vše rozhodující Boží moudrost (1K 1,30), kterou je jen třeba pochopit (srv. F 3,10–11). Reflexe smrti a zmrtychvstání Ježíše Krista je nepostradatelná a rozhodující pro všechno ostatní.

ČLOVĚK – VYKOUPEŇ V JEŽÍŠI KRISTU

Ve výkladu pašijních a velikonočních událostí existuje pro Pavla směrodatná odpověď: Stalo se to pro nás, tj. se zřetelem k naší hříšné existenci mají Ježíšova smrt a jeho zmrtychvstání rozhodující spasitelný význam (srv. zvl. Ř 6,3 – 11.15–23; 8,14–15; Ga 4,4 a častěji). Proti tomu ustupují jiné „cesty ke spáse“ do pozadí a ztrácejí svůj význam. Ospravedlnění před Bohem se neděje konáním určitých skutků, nýbrž vírou v Ježíše jako Krista. To znamená – podle 1K 1,23 – vždy přiznání k ukřižovanému a zmrtychvstalému Pánu. Neboť Bůh působí svou spravedlnost ve svém Synu, v něm jedná k posvěcení člověka (srv. 1K 1,30; Ga 1,4). Ve společenství s Kristem přijímají věřící také Ducha synovství, který je uschopňuje k volání Abba/Otče a k plnému vyznání Krista (srv. Ř 8,15; Ga 4,6; 1K 12,3). V této existenci, charakterizované vírou ve vykupující jednání Boží v jeho Synu, jsou křesťané „novým stvořením“ (2K 5,17). Věřící už nespuzuje smrt a hřích, nýbrž je spojuje život v Kristu (srv. Ř 7,7–25). Jako takoví nemají uskutečňovat nic jiného než přikázání lásky v její plnosti (srv. Ř 13,8–14; 1K 13,13).

CÍRKEV: SPOLEČENSTVÍ VĚŘÍCÍCH

Podle 1K 1,2 jsou křesťané lidé, kteří „vzývají (a vyznávají) jméno našeho Pána Ježíše Krista“. Církev se tedy v první řadě konstituuje jako společenství víry a vyznání. Je oním „místem“, kde si lidé navzájem slouží k víře, navzájem se podporují a oboplně snášejí. K tomuto posilování věřícího společenství míří duchovní dary a obdarování jednotlivce (srv. 1K 12,4–30); kde taková jednota chybí, popírá se evangelium (srv. 1K 1,10–13; 3,3–9). Do tohoto společenství se člověk začleňuje křtem, když se nad ním vyzývá jméno Ježíše Krista, jehož vlastnictvím se křtěnec stává (srv. Ř 6,3–4): To, co pokřtěné navzájem spojuje, je směrodatné, osudové spojení s Ježíšem Kristem, do kterého vstupují. Struktury, služby v tomto církevním společenství se orientují na to, co je pro společné tělo Kristovo nezbytné a co mu prospívá, a určují se proto rozvojem tohoto společenství (srv. 1K 12, 28–30, též 14, 26–40).

DOMOV V NEBI

S vykupitelským děním začíná doba dovršení. Vytržení z této hříšné epochy očekávají věřící druhý příchod svého Pána (srv. Ga 1,4; Ř 6,4.22; F 3, 20–21). Základem takové naděje je zmrtychvstání Ježíše, který šel jako první cestou ze smrti do života (srv. 1K 15, 12–58; 1Te 1,10; 4,14). Tváří v tvář takové naději bledne podle Pavla strážník tohoto světa (Ř 8,18). Neboť na základě láskyplného sebesdílejícího Božího záslíbení, daného v jeho Synu, směřuje věřící člověk k dovršení spásy bezprostředním společenstvím s Bohem (Ř 8,28; 8,35–39; 1K 13–10).

☛ ÚLOHA:

■ Vyplňte dotazník pro encyklopedii WHO's WHO Pavla z Tarsu. Použijte přitom výklady v 3. oddíle této kapitoly a vezměte si na pomoc Nový zákon. Poznamenejte si přitom otázky, které zůstaly otevřené; pokuste se nalézt odpověď ze spisů tohoto muže.

4 Popavlovská literatura

Některé novozákonní spisy, o kterých nemluvíme v rámci pavlovského písemnictví, rovněž jmenují Pavla jako svého autora. Jak ukazuje exegetické bádání, děje se tak pseudepigrafním způsobem. To nás vede přinejmenším k domněnce, že tyto texty mají jakýsi zprostředkovaný vztah k Pavlovi. Všeobecně smíme mít za to, že skutečné autorky či autory lze hledat v kruhu Pavlových žáků, nebo v okruhu jeho spolupracovníků.

Žd zaujímá v této skupině spisů zvláštní postavení. Protože je jeho forma dopisu defektní (preskript, prooemium chybějí), není Pavel bezprostředně jmenován. Z postskriptu (Žd 13,23) lze ovšem vyvodit, že by autor rád posunul tento text do rámce Pavlovy působnosti.

Vymezení popavlovské literatury

Jistota vědeckého rozhodnutí o přiřazení spisů k pseudepigrafní literatuře se v případě každého jednotlivého textu různí. Nepopíratelný je nepavlovský charakter Žd: teologické a stylistické rozdíly jsou zde příliš velké. Pro svůj obsah jsou i pastorální listy bezpochyby teprve popavlovského původu. Literární a obsahové aspekty nás však přivádějí k závěru, že 1Tm, 2Tm a Tt jsou navzájem příbuzné. S velkou pravděpodobností byl 2Te za literárního použití 1Te rovněž sepsán teprve v popavlovské době. Pokud jde o vznik Ef a Ko, nepřevládá v exegetickém bádání jednoznačné mínění. Zřetelně však lze rozeznat obsahové shody, které vedou k domněnce o závislosti Ef na Ko (nikoliv obráceně). To, jako i teologické rozdíly oproti pavlovským dopisům, podpírá hypotézu o popavlovském vzniku obou spisů. S odhlédnutím od Žd, který nevykazuje žádnou příbuznost s Pavlem, můžeme v těchto spisech v rozličné míře rozpoznat stopy (již dále rozvinuté) pavlovské teologie. (Přes své vlastní postavení se Žd s ohledem na starobylá dělení Nového zákona dostává ke slovu v rámci popavlovské literatury).

Jednotlivé spisy v přehledu

LIST KOLOSANŮM

Autorem je jménem neznámý Pavlův žák. Dobrou znalost situace v obci předstírá autor zmínkami o významných osobách v obci; známá jména si vypůjčuje z listu Filemonovi. Do dopisu zapracoval některé pseudepigrafní momenty (srv. Ko 1,7.23–24; 2,1–7; 4,7–9.10–17.18). Blížkost k Fm potvrzuje skutečnost, že až na jednu výjimku jsou všechny osoby jmenované ve Fm jmenovány i v Ko (většina z nich jen tam); toto ovšem není ten případ, kdy bychom mohli obráceně usuzovat na závislost Fm na Ko. Srv. k tomu následující přehled:

Osoby	Filemonovi	Kolosanům
Epafras	23	1,7; 4,12
Archippos	2	4,17
Aristarchos	24	4,10
Onezimos	10	4,9
Lukáš	24	4,14
Marek	24	4,10 srv. Sk 13,5.13; 15,37.39/?/
Démas	24	4,14
Apfia	2	
Tychikos		4,7 srv. Sk 20,4; Ef 6,21 a častěji
Justus		4,11
Nymfa		4,15

Proti Pavlovi autorství Ko mluví vedle stylistických zvláštností především teologické rozdíly mezi Ko a Pavlovými listy, zvláště:

– „kosmická“ christologie (Ko 1,15–20 se zřetelně liší od Ř 12,3–5 a 1K 12

– pojetí křtu Ko 2,12; 3,1 je jiné než Ř 6,3–11

– eschatologická dimenze splývá s přítomností („byli jste vzkříšeni s Kristem...“ Ko 3,1), zatímco Pavel zde myslí budoucnostně.

Dopis vznikl relativně brzy po zemětřesení r. 61 po Kr. Tato přírodní katastrofa se obce silně dotkla a příznivě ovlivnila různé kosmicko-gnostické bludné nauky. Na druhé straně musíme již ovšem předpokládat Pavlovu smrt. Datum vzniku musíme tedy klást nejspíše do období mezi 65–70 po Kr. Podnětem k sepsání listu byly zřejmě bludné nauky a s nimi spojený strach před světem. V kerygmatické části (1,9–2,23) bojuje pisatel proti těmto nitrosvětským naukám o spásu (srv. zvl. 2,8), které vedly ke svéráznému praktikování zbožnosti (srv. 2,10.15–23). V parenetickém oddíle (3,1–4,6) kreslí autor život nového člověka v Kristu (srv. zvl. 3,5–17).

LIST EFEZANŮM

V nejstarších rukopisech (P⁴⁶: papyrus Chester Beatty II, kolem 200 po Kr., a kodex Sinaiticus, 4. století po Kr.) chybí v preskriptu Ef udání místa adresátů. To vedlo k domněnce, že jde buďto o dopis obci v Laodikeji, o kterém se zmiňuje Ko 4,16, nebo že je třeba chápat Ef jako oběžník, určený několika maloasijským obcím (eventuálně obcím v okolí Efezu). Protože se dopis nezabývá specifickými otázkami konkrétních obcí, je druhá možnost pravděpodobná. Navíc je myslitelné, že byl dodatek „v Efezu“ připojen vzhledem k delším Pavlovým pobytům v tomto městě (srv. Sk 18,19–21; 19; a 1K 16,9). Vedle jazykových postřehů (dopis obsahuje 35 tzv. hapax legomen – tedy pojmů, které se v Novém zákoně vyskytují jen na jednom místě) mluví zvláště obsahová kritéria pro popavlovské autorství:

– eklesiologie (srv. Ef 4) a eschatologie (srv. Ef 1,3–14) jsou oproti pavlovskému myšlení dále rozvinuty

– Izrael (srv. Ef 2) je již minulou veličinou (srv. naproti tomu Ř 9–11).

Pro zařazení dopisu je však rozhodující zvláště vztah ke Ko: na základě analýz musíme Ef označit jako literárně závislý na Ko. To ozřejmí přehledné srovnání.

Do dopisu jsou průběžně vnášeny pseudepigrafické momenty (srv. Ef 1,1.15–16; 3,1–13; 4,1; 6,19–20, event. 6,21–22). Jeho vznik musíme klást do doby mezi 80 až 90 po Kr. Ignatios z Antiochie dopis zná a v mnoha formulacích svého listu Efezanům na něj navazuje (srv. Ign Ef úvod s Ef 1,3–5.11; Ign Ef 9,1 s Ef

Kolosanům	Efezanům
Schematické, formální shody:	
1,1–2	1,1–2
4,7–8	6,21–22
1,3–4	1,15–16
4,2–4	6,18–20
3,16–17.18 – 4,1	5,19–20.21 – 6,9
Podobnosti ve způsobu vyjadřování a ve výpovědi:	
1,14.(20)	1,7
1,5	1,13
2,12; 3,1	1,20
2,12–13	2,1–6
1,26	3,3–5
3,12–14	4,2–3
3,12–13	4,32
3,5	4,19
3,8	4,31
3,9–10	4,22–24
2,19	2,20–21; (4,16)
Podobnosti ve způsobu vyjadřování, ale rozdíl ve výpovědi:	
1,26–27	3,3
2,10.19 (1,18.24; 3,15)	1,23; 2,16; 4,4.12.16
1,25	1,10; 3,9

2,20–22; Ign Kol 5,1 s Ef 5,25). To zajišťuje vznik listu Efezským před 110/120 po Kr. Dopis nebere zřetel na pronásledování křesťanů za císaře Domitiana (vládl 81–96 po Kr), musel tedy vzniknout před ním, pro zjiitelné závislosti ale po Ko.

Jak v kerygmatickém (1,15–3,21), tak i v parenetickém oddílu listu (5,1–6,20) se autor zabývá krizí církve v Malé Asii. Oproti sporům mezi pohanokřesťany a židokřesťany (kteří přišli patrně po zničení chrámu ve větším počtu do Malé Asie) a bezcílým, liberálním světoobčanstvím velkoměstského obyvatelstva, staví pisatel koncept všeobjímající a všechny zahrnující církve pod vládou jedné hlavy, Ježíše Krista (srv. 1,23; 2,17; 4,16). Zvláště v parenezi rozvíjí uspořádání života v církvi, platné pro jednotlivce, pro jeho dům/rodinu a pro celé společenství.

DRUHÝ LIST TESALONICKÝM (SOLUŇANŮM)

Úvaha o paruzii je průběžným vůdčím tématem 2Te. Jako předloha slouží autorovi jak obsahově, tak i literárně 1Te, jak se nám ukáže, postavíme-li naproti sobě tato místa:

srv. 2Te	s 1Te
1,1–2	1,1
1,3–5.11–12	1,2–10
2,1–12	4,13–18
3,6	5,14
3,7–8	2,9–10
3,16	5,23
2,16–17	3,11–13 (protiklad)

Jiné rozvíjení myšlenky paruzie oproti 1Te jakož i všeobecný styl a odstup od obce (chybí závěrečné pozdravy osobnostem v obci) ukazují na pseudepigrafický vznik. Už jen 3,17 se se vsuvkou vlastnoručního podpisu pokouší o pseudepigrafii převlek.

Spis předpokládá pavlovské dopisy, zvláště 1Te. Je možné, že dopis cituje Polykarp (srv. Pol, 2Fil 11,3–4 s 2Te 1,4?). Proto je třeba zařadit jej do dlouhého období mezi 80–110 po Kr. Pisatel se vyrovnává s učním o paruzii v 1Te, doplňuje a modifikuje je: paruzie ještě nepřišla (2Te 2,2). Z této hlavní teze kerygmatické části (2,1–14) se v parezezi (2,15 – 3,16) vyvozují příslušné závěry: Pisatel žádá vytrvalost a řádný způsob života. V jistém ohledu můžeme chápat 2Te jako korigující aktualizaci 1Te.

DVA LISTY TIMOTEOVI; LIST TITOVÍ
(pastorální listy)

Tři jmenované listy mají četné styčné body. Jsou adresovány nikoliv obcím, nýbrž Pavlovým spolupracovníkům. Na této (fiktivní) rovině chtěl neznámý pisatel vydat koncem 1. století pokyny pro vedení pavlovských obcí. Vedle jazykových postřehů (celkem 225 hapaxlegomen) ukazuje zvláště předpokládané uspořádání obce na popavlovský vznik. Oproti četnosti služeb v pavlovské době jich stojí v popředí těchto spisů jen několik málo. Nad to se objevují otázky a „stavy“, které očividně nejsou v Pavlově době

ještě aktuální (srv. např. výklady o vdovském stavu 1Tm 5,3–16). Ukazuje se však také, že přesné zařazení, respektive subordinace episkopů, presbyterů a diakonů není ještě ujasněna (srv. tzv. „zrcadla úřadů“ 1Tm 3,2–7; 3,8–13; Tt 1,6–9).

Naproti tomu se již v obcích Ignatiových († kolem 117 po Kr.) objevuje struktura monarchistického episkopátu (srv. Ign Smyr 8,1–2). Z toho lze vyvodit, že k sepsání dopisů došlo delší dobu po Pavlově působení, nikoliv však po smrti Ignatievě. Protože pastorální listy vykazují mnohou příbuznost s listy Ignatiovými a Polykarpovými (zemřel kolem 155–156 nebo 168–169 po Kr.), musíme myslet na dobu kolem 100 po Kr.

LIST ŽIDŮM

Dokument dostal jméno na základě svého obsahu: text je adresován židokřesťanům a pokouší se na pozadí starozákonního obětního kultu představit osobu Ježíše Krista jako eschatologického velekněze a křesťanskou pospolitost jako nový Boží lid na cestě k věčnému domovu. Protože Žd nemá sice preskript, zato však postskript, můžeme jej označit za homiletické poučení, určené jisté skupině adresátů. Pokud jde o autorství, pohybujeme se jen v oblasti domněnek. Pisatel dobře ovládá řečtinu a určitě pochází z židovského prostředí. Pavlovské myšlení je tu v určitých případech předpokladem, přesto však je dalece překročeno. Na základě Žd 2,1–4 se lze domnívat, že pisatel náleží k pozdější generaci. Dobu vzniku dopisu můžeme určit přibližně. První list Klementův, který vznikl kolem 95 po Kr., dává jasně znát, že používá Žd. Předpověď přicházejících strastí a zkoušek (10,19 – 12,29) se možná vztahuje na pronásledování za Domitiána. Mezi Žd a pavlovskými spisy musíme mimo to předpokládat určité časové rozpětí. Proto bychom mohli usuzovat na dobu mezi 80–90 po Kr. Časový bod zničení chrámu nemluví proti tomuto datování, neboť Žd neargumentuje na základě židovského chrámového kultu, nýbrž na základě starozákonního pohledu na kult.

5 Listy obecné, katolické

Pod tímto titulem shrnujeme novozákonní spisy různého druhu. Eusebius z Cesareje jako první dal těmto textům přídomek „katolické“, protože jsou určeny pro širší společenství (srv. Hist. Eccl. II 23,25). Slova „katolický“ se zde používá v původním významu toho slova: „všechny zahrnující“.

Poučné je v této souvislosti to, komu jsou jednotlivé spisy adresovány:

Jak 1,1: „... dvanácti pokolením v diaspoře.“

1P 1,1: „... vyvoleným, kteří přebývají jako cizinci v diaspoře...“

2P 1,1: „... těm, kdo dosáhli stejné vzácné víry, jako my díky spravedlnosti našeho Boha a Spasitele Ježíše Krista.“

Ju 1: „... těm, kdo jsou povoláni...“

LIST JAKUBŮV

Dopis pochází patrně od neznámého autora tohoto jména. „Bratr Páně“ Jakub se z autorství vylučuje pro svou brzkou smrt (kolem 62 po Kr.) právě tak jako apoštol Jakub Zebedeus (popraven kolem 44 po Kr., srv. Skutky 12,2). Proto se ani v tomto případě nevylučuje pseudepigrafní autorství. Pisatel má dobré znalosti řečtiny a židovsko-teologického pozadí. Text je patrně určen křesťanům v Sýrii a Palestině.

Srovnání ukazuje styčné body s Mt 5 – 7:

List Jakubův	Matouš	Lukáš
1,5	7,7	
1,17	7,11	
1,22–23	7,24.26	
2,13	5,7	
3,12	7,16	
3,18	5,9	
5,12	5,33–37	
5,9	5,22	
4,9		6,25
5,1		6,24
4,10	23,12	14,11; 18,14
4,10		12,47
5,9	13,29	
5,13.15	6,13	

Mnohé názvuky na synoptickou tradici, především Horské kázání, vedou k domněnce, že list vznikl mezi 70–90 po Kr.

To, oč spisu jde, je napomenutí a povzbuzení k praktickému životu víry v Ježíše Krista. V tomto smyslu nekoriguje Jk Pavlův důraz na nezbytnost víry, nýbrž vystupuje proti jeho jednostrannému pochopení (srv. zvl. Jk 2,14–26; k tomu též Ga 5,6).

PRVNÍ LIST PETRŮV

Psaní prozrazuje niternou blízkost pavlovské tradici. Protože je dopis napsán v době pronásledování, (patrně Domitianova, srv. 1P 4,12–19) a v 5,13 užívá pro Řím názvu „Babylón“ tedy pojmu běžného teprve po r. 70, je vyloučeno autorství apoštola Petra. Kruh adresátů, které 1P 1,1 jmenuje, ukazuje také spíše do pavlovské než do petrovské oblasti zvěstování. Dopis vznikl asi mezi 80–90 po Kr. Polykarp v listu Filipským (napsán kolem 110–111) již častěji 1P cituje.

Základním tématem listu je posílení a napomenutí obcí v tísní pronásledování. Za tím účelem připomíná autor křesťanům jejich důstojnost a přínaléžitost ke Kristu. S tím spojuje napomenutí ke křesťansky utvářenému životu jednotlivých stavů (otroci, muži, ženy, srov. 2,18–25; 3,1–7) a povzbuzuje je, aby se varovali roztržek a vytrvali ve snášení utrpení.

DRUHÝ LIST PETRŮV

Text s výraznými pseudepigrafními rysy (srv. 1,1.13–18; 3,1.15) je patrně nejmladší dokument Nového zákona; vznikl kolem roku 120 po Kr. Autor navazuje na několik ostatních novozákonních spisů. Zná synoptický příběh o Ježíšově proměnění na hoře (1,16–18), používá listu Judova (2,4–22), předpokládá sbírku Pavlových dopisů (3,15–16) a zmiňuje se o již napsaném 1P (3,1). Před velmi širokým okruhem adresátů se list vyrovnává s libertinistickými bludnými naukami (srov. 2,18–19; 3,2–4) i svémocným výkladem Písma (srv. 2,20–21; 3,16). Věřící se mají spíše připravit na paruzii, která – i když odkládaná – bezpochyby přijde (3,1–16). Základem takové naděje je věrnost apoštolské tradici – jistě rozhodující důvod pro pseudepigrafní jmenování Petra jako autora spisu. Tímto způsobem se zdůrazňuje kontinuita tradice od první generace až do poapoštolské doby.

LIST JUDŮV

Judovo autorství nelze jednoznačně objasnit. V úvodu přichází buď „bratr Páně“ Juda (srv. Ju 1 a Mk 6,3), nebo židokřesťan tohoto jména; jinak musíme počítat s pseudonymitou autorské osobnosti. Autor mluví dobře řecky a píše blíže neurčené pohanokřesťanské skupině. To, oč listu jde, je varování věřících před bludem a svodem. List má očividně na zřeteli libertinské kruhy, které snadno nacházejí sympatizanty (srv. Ju 4.8.19.22). Tomuto pokušení je třeba čelit věrností apoštolské tradici i po smrti apoštolů (srv. Ju 17) a péčí o svedené věřící (srv. Ju 3.20–25).

Psaní vzniklo před rokem 90 po Kr. Ju 7.9.14 cituje židovské apokryfní spisy (srv. ethiop Hen 6,7; 10,4–6 resp. 1,9; AscMos). To nás přivádí k závěru, že byl Juda sepsán před vymezením starozákonně-židovského kánonu, k němuž došlo kolem 90–95 (srv. k tomu výše → II.1.)

TŘI LISTY JANOVY

Otázku autorství je třeba vidět v souvislosti se vznikem čtvrtého evangelia. 1J nemá formu dopisu, nemenuje tedy ani žádného odesilatele. Stylistické a myšlenkové shody dávají však s velkou pravděpodobností důvod k domněnce, že je autor 1J identický s autorem Janova evangelia. 2J a 3J označují jako odesilatele jmenovitě neuvedeného „staršího“. Toho lze sotva blíže identifikovat. Oba dopisy vykazují velké stylistické a myšlenkové podobnosti s 1J, takže můžeme předpokládat stejného autora. Blížší upřesnění závisí na určení autorství Janova evangelia.

1J má parenetický a poučující charakter. Autor se obrací proti vyprázdnění christologie, ke kterému dochází, když se nebere vážně jak inkarnace, tak ani Boží synovství Ježíšovo (srv. 1J 2,22–23; 4,2.15; 5,5.10). Nebezpečí antikrista, vystupujícího s takovými (též libertinskými) bludnými naukami, se musí čelit přesvědčeným křesťanským životem v lásce. Způsob myšlení navazuje na J; spis vznikl relativně brzy po čtvrtém evangeliu.

2J se jako krátké parenetické psaní obrací na obec, kterou metaforicky označuje jako „paní a její děti“ (2J 1). Varuje před bludařskými učiteli, kteří jako antikrist popírají Ježíšovu inkarnaci (2J 7–8). Takové blu-

daře je třeba odmítnout. Jen ten, kdo zůstává v pravém učení, má společenství s Bohem.

3J je adresován jinak neznámému Gaiovi. Doporučuje mu ty, kdo zvěstují evangelium, a kárá člena obce jménem Diotrefes. 2 a 3J vznikly pravděpodobně v návaznosti na 1J, tedy kolem 100 po Kr.

6 Zjevení Janovo

Zj má své literární vzory v apokalyptické literatuře Starého zákona a židovství (*apokalypsis* = zjevení, odhalení). Tento literární žánr vznikl zvláště v dobách tísně a nouze. Zabývá se otázkou konce doby tísně, a to vždy ve spojení s myšlenkou na Boží soud, který ukončí utrpení věřících a po ztrestání viníků nastolí nový začátek. (Srv. jako starozákonní příklady Iz 24,1–27,13; Da 7–12; z židovských spisů je třeba jmenovat Apokalypsu Abrahamovu, Bárukovu, Elizeovu, Mojžišovu, Sofoniášovu atd.)

Zjevení se obrací na sedm maloasijských obcí (srv. Zj 2,1 – 3,22) v době pronásledování (srv. Zj 2,13; 6,9–11; 17,6). Také zde musíme myslet na dobu císaře Domitiana. To nás vede k závěru, že spis vznikl kolem roku 90 po Kr.

Jako autora jmenuje Zj 1,1.4.9; 22,8 muže jménem Jan, který náleží k prorockému stavu (srv. Zj 1,4.7.10; 10,8–11; 22,6). Jak jazykové, tak teologické rozdíly nám nedovolují ztotožnit tohoto muže s autorem čtvrtého evangelia: odpůrci křesťanství jsou podle J „Židé“; ve Zj jsou naproti tomu nositeli pronásledování pohané. Eschatologii chápe J přítomně (srv. zvl. J 3, 14–21), ve Zj je myšlena budoucnostně. Koncepti Ježíše Krista jako Syna, vyslaného od Otce z lásky (J), lze těžko spojit s obrazem zplnomocněného Soudce světa a s obrazem eschatologického Beránka (Zj).

Autor chce svým spisem posílit maloasijské obce na prahu pronásledování. Zdůrazňuje, že eschatologické vítězství a panství nebude na straně Božích nepřátel, nýbrž na straně Boha a vlády jeho Syna. Po pronásledování nastane eschatologické dovršení v novém stvoření. Názorná, místy masivní obrazná řeč pochází z literárního žánru textu. Text musíme chápat jako spis naděje a důvěry v Boha v době těžké tísně.

ÚKOL:

■ Zaneste do časové tabulky jednotlivé novozákonné spisy podle doby jejich vzniku a jejich literárního druhu. Komentujte výsledek. V které epoše se dovršuje vznik spisů? Můžete své postřehy odůvodnit?

Časová tabulka vzniku Nového zákona

	Dopis	Evangelium	Skutky apoštolů	Zjevení
30–40				
40–50				
50–60				
60–70				
70–80				
80–90				
90–100				
100–110				
110–120				

kolem 50 apoštolský koncil • kolem 65 smrt Petra a Pavla • 70 zničení Jeruzaléma
kolem 90 pronásledování za Domitiana

☛ KONTROLNÍ OTÁZKY KE KAPITOLE VI:

1. *Evangelia*

- Co znamená „evangelium“ všeobecně a v biblickém kontextu?
- Jak je třeba vysvětlit rozložení jednoho poselství do čtyř evangelií?
- Které poukazy z rané církve ke vzniku evangelií se tradují?
- Vyložte vznik evangelijních spisů; všimněte si při tom poukazů na autora, adresátky a adresáty, na dobu vzniku a na strukturu spisu.
- Objasněte problematiku synoptické otázky. Která hypotéza se nabízí jako nejpravděpodobnější řešení? Jak ji lze popsat a vyložit?

2. *Skutky apoštolů*

- Objasněte literární zvláštnost a strukturu Sk.
- Jaký je vztah tohoto díla k Lukášovu evangeliu?

3. *Pavel a jeho dopisy*

- Jaké prameny o životě apoštola Pavla máme k dispozici? Nač musíme pamatovat v případě dějinné hodnoty Skutků?

- Podejte přehled životní dráhy apoštola Pavla.
 - Jaká je zpravidla struktura pavlovského dopisu?
 - Jak je třeba posuzovat otázku pravosti Pavlových dopisů a techniku pseudepigrafie? Které dopisy jsou bezpochyby pavlovského původu?
 - Vyložte vznik jednotlivých Pavlových dopisů. Dbejte zvláště na okolnosti a dobu vzniku i na nejdůležitější body obsahu. Definujte těžiště pavlovského myšlení.
- #### 4. *Popavlovská literatura*
- Vyložte vznik popavlovských spisů; dbejte zvláště na okolnosti vzniku i na obsahové těžiště.
- #### 5. *Katolické dopisy*
- Vyložte označení těchto spisů jako „katolických“.
 - Vyložte vznik katolických listů; dbejte zvláště na obsahové těžiště.
- #### 6. *Zjevení Janovo*
- Co rozumíme „apokalyptickým“ spisem?
 - Kdo je autorem, kdo jsou adresáty Zj? Kdy vzniklo?
 - Jaký úmysl sleduje autor tímto spisem?